

Gandaría extensiva de vacas de raza rubia galega para produción de carne de alta calidade.

En Galiza hai, segundo datos do 2015, unhas 560.000 vacas, das que unhas 360.000 son leiteiras e unhas 200.000 produtoras de carne

O MONTE

O terreo forestal (arborado ou non) ocupa unha grande parte da superficie galega (arredor do 70%), da que un 34% é monte en mancomún.

O monte tivo un papel moi importante no sistema agrario tradicional. Permitía o pastoreo, o aproveitamento da matogueira e proporcionaba leña e madeira.

Na actualidade, sobre todo a partir das repoboacións forestais, unha grande parte da superficie forestal está dedicada á produción de madeira.

As repoboacións forestais con especies foráneas comezaron a finais do século XIX, primeiro con piñeiros, e despois con eucaliptos, e intensificáronse a mediados do século XX para producir pasta de celulosa.

Nos últimos tempos o abandono das terras de cultivo e os intereses industriais están a producir unha presenza esmagadora do eucalipto destinado á pasta de papel, aínda que o monte ten un enorme potencial para diversificar o aproveitamento con actividades rendibles como a plantación de especies autóctonas para madeira de calidade, gandaría extensiva, pastoreo, produción de cogomelos e plantas aromáticas...

Os **montes veciñais en mancomún**, **montes dos veciños** ou **montes comunais** son os que pertencen a agrupacións veciñais e están aproveitados, por costume, en réxime de comunidade polos veciños e veciñas con casa aberta e con fume no lugar. Son un xeito de copropiedade da época xermánica (sueva), cunha regulación específica, que prevé que os montes veciñais son bens indivisibles, inalienables, imprescritibles e inembargables, dada a súa especial natureza colectiva. O monte non é de propiedade particular, o dereito pérdese ou gáñase segundo se sexa veciño ou non.

Os montes veciñais en mancomún son unha institución tipicamente galega e de zonas próximas (antigos territorios do Reino de Galiza). Son moi importantes na economía galega polo seu aproveitamento agrogandeiro e forestal.

Galiza conta con 2.900 comunidades de montes que xestionan unhas 700.000 ha (a cuarta parte do territorio galego) en 248 dos 313 concellos do país.

Moitas comunidades de montes están a facer importantes labores de mellora dos seus espazos forestais plantando especies de aproveitamentos múltiples.

Os **incendios** e a **plantación indiscriminada de eucaliptos** son os problemas máis importantes do monte galego

En Galiza prodúcense sete de cada dez incendios do Estado e temos o 17% do territorio (unhas 500.000 ha) cuberto de eucaliptos.

Galiza é a primeira potencia do Estado na produción de **madeira** para transformación. O 47,54% da superficie galega está cuberto por uns 600 millóns de árbores que producen 6.500.000 m³ de madeira ao ano, o 50 % da madeira do Estado.

Serra do Barbanza

Os **montes en mancomún** permiten un aproveitamento múltiple que combina a plantación de diversas especies, o aproveitamento de cogomelos, a cría de gando en liberdade, o pastoreo...

PRODUTOS GALEGOS DE CALIDADE

A calidade indubidable de moitos produtos galegos, froito da propia terra, do traballo e dunha longa tradición e selección artesanal, deulles sona abondo máis alá do propio país, ata o punto de se converteren en obxectos punteiros de exportación e nun dos atractivos polos que nos visitan. Para que se recoñeza a súa orixe e se garantan as súas propiedades están avalados e protexidos con distintas figuras legais.

PRODUTOS GALEGOS CON DENOMINACIÓN DE ORIXE:

- Grelas de Galiza
- Pataca de Galiza
- Pementos: da Arnoia, de Herbón, do Couto, de Oímbra
- Fabas de Lourenzá
- Viños: O Ribeiro, Valdeorras, Rías Baixas, Monterrei e Ribeira Sacra
- Augardente de Galiza
- Augardente de herbas de Galiza
- Licor café de Galiza
- Licor de herbas de Galiza
- Tenreira galega (carne fresca)
- Lacón Galego
- Queixos: Tetilla, Arzúa-Ulloa, O Cebreiro, San Simón da Costa.
- Mel de Galiza

-Agricultura ecolóxica

INDICACIÓN XEOGRÁFICA PROTEXIDA

- Castaña de Galiza

VIÑOS DA TERRA

- Barbanza e Iria
- Betanzos
- Val do Miño-Ourense

Castaña de Galiza

A indicación xeográfica protexida Castaña de Galiza resérvase aos froitos obtidos a partir dos cultivares autóctonos galegos do castiñeiro europeo (*Castanea sativa*) destinados ao consumo humano e comercializados en fresco ou conxelado. O ámbito xeográfico comprende o territorio galego que se atopa delimitado ao oeste pola Dorsal Galega e ao norte pola Serra do Xistral. Galiza é o primeiro produtor de castañas do estado, cunha superficie de cultivo de 30.000 ha concentradas nas provincias de Ourense e Lugo.

Mel de Galiza

Galiza conta con máis de cen mil colmeas que producen 1,5 millóns de quilos de mel.

Queixos galegos con Denominación de Orixe

Vides en Belesar, no canón do Miño, acollidas á **D.O. Ribera Sacra**.

A viña é o cultivo con máis número de Denominacións de Orixe, xa que inclúe os viños, os destilados do bagazo (caña ou augardente) e os licores feitos con el.

O MAR. A PESCA

A lonxitude da costa galega, case un cuarto da da península ibérica, fai que o mar sexa un elemento sempre presente. A variedade das formas e as características físico-ambientais creou infinidade de lugares aptos para o asentamento de especies animais e vexetais. Isto, unido á proximidade das zonas de afloramento, convértena nunha zona de gran riqueza biolóxica e, sobre todo, de alta produtividade.

O contacto permanente co medio mariño fixo que as ribeiras galegas estivesen poboadas desde a antigüidade, do que dan mostra os numerosos restos de asentamentos prehistóricos, achádegos de obxectos varios e innumerables referencias de todas as épocas.

A longa e grande tradición mariñeira fai de Galiza unha potencia pesqueira, marisqueira e acuícola de primeira orde.

A pesca, o marisqueo, a acuicultura mariña e o sector transformador dos produtos do mar dan traballo a máis de 100.000 persoas, de forma directa ou indirecta, e produce 1.100 millóns de euros.

Galiza lidera a frota do Estado e é unha das máis importantes da comunidade Europea (noutros tempos foi a primeira) con 4.430 embarcacións, 1.294 unidades dedicadas á acuicultura e máis de 11.000 tripulantes.

A frota galega en augas comunitarias foi reducida á metade en 10 anos, no Gran Sol pasou de 500 a 50 barcos.

Porto de Vigo. O porto pesqueiro máis importante de Galiza e un dos máis importantes do mundo.

Barco pescando ao chinchorro.

A pesca de baixura ten un carácter artesanal e familiar. É inferior á industrial en impacto económico, pero moito maior en eficiencia, creación de emprego e calidade e variedade dos produtos.

Lonxa de Ribeira.

Nas lonxas galegas comercializáronse en 2017 máis de 212.000 toneladas de peixe e marisco por un valor que superou os 500 millóns de euros. En Galiza hai 60 lonxas; a de Vigo é a máis importante de Galiza e a segunda de Europa e, xunto coas da Coruña, Burela, Celeiro e Ribeira facturan o 70% dos ingresos.

Pescando ao cerco no mar de Monte Louro.

A entrada na Unión Europea no ano 1986 supuxo un atranco importante para o desenvolvemento da pesca, porque impuxo fortes restricións, limitou o número de barcos, o acceso a moitos caladoiros e impuxo cotas discriminatorias.

O MARISQUEO

Galiza é un país marisqueiro por excelencia. A grande variedade de aparellos e artes usados para capturar o marisco conforma un mundo cultural baseado no coñecemento cotián e diario a través de anos de contacto e intercambio co medio.

O marisqueo é a actividade de cría, captura e recollida de moluscos, crustáceos, tunicados, equinodermos e outros invertebrados mariños; inclúense ademais e os labores de mantemento das zonas asignadas para esta actividade. O marisqueo pode facerse a pé ou desde embarcacións na zona marítima ou marítimo-terrestre e faise con artes selectivas para cada especie.

Ten unha grande importancia en Galiza, xa que dela dependen os ingresos de arredor de 3.800 persoas, o 82% mulleres, que adoitan traballar no marisqueo a pé.

As especies que se capturan no marisqueo a pé son principalmente: as ameixas (xaponesa, fina e babosa), o berberecho, o percebe, o longueirón, a navalla e o ourizo.

A flote captúranse ameixa (babosa e rubia), reló, carneiro, vieira, zamburiña, volandeira, ostra, rabioso...

En mergullo captúrase navalla e ourizo.

Lonxa de Noia

O berberecho é o principal produto poxado nesta lonxa.

Os peixes representan o 92% das descargas nas lonxas galegas e os moluscos bivalvos só 4,6%, pero representan o 16% do valor total.

Mariscadores a flote no Vao, na ría de Arousa.

Percebeiros

Unha profesión de risco. No ano 2016 capturaron case 400 toneladas de percebes cun valor de 9,5 millóns de euros.

Martina Wiser

Mariscadoras no Serrido (Cambados).

A ACUICULTURA

O cultivo de especies mariñas é unha das actividades punteiras no noso país. Encabeza a produción acuícola en España e, ademais, é o primeiro país da Unión Europea en cultivos mariños. Destaca a produción do mexillón, no que somos un referente mundial. Tamén se cultivan ameixa, berberecho, ostra, vieira, polbo, rodaballo, ollomol, linguado...

Hai preto de 2.700 empresas de acuicultura, entre bateas, parques de cultivo, granxas e criadeiros, que dan traballo a máis de 6.400 persoas.

En Galiza está certificada a produción ecolóxica de 36 produtores de acuicultura: 34 de mexillón (198 bateas) e 2 parques de cultivo; 6 operadores de cultivo e recolección de algas e 32 industrias do sector.

O engorde de ostra iniciárono os franceses na Ría de Arousa a comezos do século XX. O de mexillón comezou na década de 1940 en Vigo, sobre estruturas fixas. No 1945 instalouse en Vilaxoán a primeira batea de mexillón. O cultivo de ostra en batea comeza 15 anos máis tarde.

A primeira granxa de peixes (para cultivo de rodaballo) instalouse no Grove no ano 1984.

Mexillón de Galiza, un marisco galego con Denominación de Orixe Protexida. Primeiro produto do mar en obter esta distinción (2007) en Europa e o único do Estado. O mexillón debe proceder de semente recollida nas rías galegas, cumprir as medidas sanitarias e ter un tamaño e unha proporción de vianda axeitados aos tipos (especial, normal e para conserva).

Limpeza nun parque marisqueiro

A maioría dos parques de cultivo están controlados por agrupacións de mariscadoras que dependen das Confrarías. Encárganse de sementar, limpar e vixiar os parques e de facer a colleita.

Bateas na ría de Arousa

As bateas son estruturas flotantes para o cultivo de diferentes especies. Os cultivos máis comúns son os de mexillón, ostra e vieira. En menor cantidade tamén se fai engorde de ameixa e volandeira.

En Galiza hai actualmente 3.355 bateas, das que a meirande parte son de mexillón, a maior parte (2.318) atópanse na Ría de Arousa.

En 2016 producíronse 239.000 toneladas de mexillón (o 96% da produción acuícola galega), cun valor de 109 millóns de euros.

TRANSFORMACIÓN DOS RECURSOS

ARTESANÍA-INDUSTRIA

Moitos dos produtos galegos son consumidos directamente e outros precisan de transformacións que aumenten a súa durabilidade ou permitan diversificar as súas aplicacións para seren conservados e distribuídos. Destas transformacións encárganse a artesanía e a industria. En Galiza conviven desde as pequenas industrias familiares, case artesanais, e algunhas con procesos que veñen de séculos, ata as máis modernas, en sectores tan punteiros como a electrónica, a automoción, a construción naval, o traballo dos metais ou da pedra, a confección, a conserva... e unha longa lista que sería moi complexa de enumerar.

AS ACTIVIDADES ARTESANAIS

As actividades artesanais realízanse con medios “domésticos” sinxelos, pouco custosos con maquinaria simple.

Adoitan facerse preto dos lugares onde se obtén a materia prima e son, moitas veces, continuadoras dunha tradición familiar ou local. A persoa controla todo o proceso de produción e moitas veces tamén a obtención da materia prima, é propietaria dos medios cos que traballa e dos produtos que elabora.

O traballo artesanal é moi especializado e precisa da aprendizaxe das “habilidades” do oficio.

Os produtos son elaborados un a un e poden modificarse en función das demandas dos clientes. En xeral, as actividades artesanais son moi laboriosas, precisan de moitas horas de traballo e teñen un rendemento económico baixo. En Galiza hai arredor de 500 obradoiros nos que se desenvolven 90 oficios artesanais recoñecidos oficialmente.

Os de máis tradición son os creadores de obxectos útiles: oleiros, cesteiros, tecelás, carpinteiros, zoqueiros, latoeiros, ferreiros, redeiras... Na actualidade predominan os creadores de complementos: xoiaría,

Oleiro en Buño. Este oficio foi moi importante noutros tempos xa que a maioría dos recipientes de uso doméstico eran de barro.

O **acibeche** é unha variedade do lignito, moi compacta, apta para ser puída e tallada. Aínda que non se atopa en Galiza, é moi coñecido e usado, e ten en Santiago, desde o século XII, un importante centro de talla e comercio. Úsase para a elaboración de pezas ornamentais e de ourivería.

Palilleira no castelo de Vimianzo

A elaboración de encaixes é unha actividade artesanal importada dos Países Baixos no século XVI que adquiriu unha grande importancia en Galiza, en especial en Camariñas e noutras localidades da Costa da Morte, onde hai máis de 2.000 mulleres dedicadas a esta actividade, que hoxe é unha importante fonte de recursos e un dos atractivos desta zona.

A INDUSTRIA E A TECNOLOXÍA

En Galiza os procesos industriais non se asentaron ata ben entrado o século XIX. Ata estas datas a maior parte da elaboración de produtos de consumo realizábase de forma artesanal en obradoiros familiares ou pequenas industrias.

Nas cidades e vilas había multitude de obradoiros especializados en distintos oficios nos que se traballaba en xornadas de ata 14 horas: prateiros, carpinteiros, ebanistas, zapateiros, acibecheiros, sombreireiros, chocolateiros... Na costa: escabecheiros, redeiras, carpinteiros de ribeira... No medio rural abundaban os muíñeiros, ferreiros, zoqueiros, oleiros...

Alguns dos produtos destes sectores, como os téxtis (especialmente liño), o coiro, as conservas de peixe e o ferro, chegaron a acadar unha distribución moi ampla.

A finais do século XIX comeza a consolidarse unha industria baseada sobre todo no complexo pesqueiro-conserveiro que utiliza como base a tradición dos almacéns de salga. En 1850 montáronse as primeiras conserveiras artesanais e a partir de 1880 instaláronse industrias modernas que empregaron o aceite, o envasado en lata e a mecanización de parte do proceso de produción.

Salga da Mourisca (Bueu), restaurada como museo. As salgas eran instalacións para a conserva da sardiña en salmoira.

Campaneiros de Arcos da Condesa (Caldas de Reis).

Unha actividade industrial con métodos de varios séculos de antigüidade que aínda está en activo.

Curtidoiro en Allariz.

En Allariz había 8 fábricas de curtidos. As instalacións dun deses curtidoiros acollen actualmente o Museo do Coiro.

No século XVIII e XIX proliferaron por toda Galiza pequenas fábricas de curtidos que traballaban con peles do país ou importadas de Argentina.

Telleira de Seixiños (Meaño), a última que traballou no país.
As telleiras eran as instalacións onde se facían tellas e ladrillos.
Os telleiros traballaban no verán aproveitando o bo tempo.
Algúns facían traballo itinerante por Galiza e Castela.

MUIÑOS

Os muíños son aparellos ou instalacións que se empregan para moer ou triturar todo tipo de produtos: sementes, froitos (especialmente cereais, olivas), febras, tubérculos, casca, minerais ...

En Galiza houbo muíños de todos os tipos: manuais, de sangue, hidráulicos (de río e de marea) e de vento. Os máis numerosos, dos que se contabilizan milleiros, grazas á facilidade de dispoñer da enerxía que os movía, son os que aproveitan a corrente de ríos, regatos e regueiros. Entre eles atopamos desde os máis simples cun rodicio e unha moa, ata os grandes muíños industriais.

Hoxe case todos estes elementos, moitos restaurados, e algúns en condicións de funcionamento, forman parte do noso patrimonio etnográfico e histórico. Algúns completan o seu encanto coa súa situación en contornas naturais excepcionais.

Acea no Miño (Velle, Ourense).

As aceas do Miño en Ourense son un muíños especiais. Teñen forma de barco e están feitos integramente en pedra de gran para soportar o empuxe das correntes e resistir cando quedan mergullados nas enchentes.

Muíño no Tambre na Ponte Maceira.

Ás beiras dos grandes ríos instalábanse muíños de varias moas que necesitaban unha grande cantidade de auga. Para garantir o subministro facíanse presas e canles de condución.

Muíño de Marea de A Seca. Cambados.

En Galicia aproveitouse desde a Idade Media a enerxía das mareas para mover rodicios de muíños. Hai mostras por toda a costa: Ribadeo, Ortigueira, Narón, Culleredo, Vimianzo, Muros, Catoira, Illa de Arousa, Cambados...

Muíños de Catoira, únicos de Europa de estrutura fixa con dobre xogo de pas, que aproveitan a forza dos ventos aínda que cheguen de direccións diferentes. Os muíños de vento foron moi abundantes, sobre todo pola costa e en zonas expostas e con escaseza de correntes de auga. No estudo de Begoña Bas ("Muíños de Marés e de Vento en Galiza") faise referencia a 120.

INDUSTRIA DAS ROCHAS E MINERAIS

A abundancia de recursos minerais sostén un bo número de industrias relacionadas coa extracción, co corte e coa elaboración de distintos tipos de produtos.

En primeiro lugar sitúase o granito, cun importante centro de extracción e transformación na área do Porriño, onde se atopan as principais industrias de manufactura que traballan con pedra do país ou de importación.

A extracción e manufactura de lousas concéntrase nas comarcas orientais (especialmente Valdeorras) e na zona de Ortigueira.

As industrias cerámicas están repartidas por todo o país e están destinadas fundamentalmente á elaboración de produtos para a construción. Destaca o traballo a partir do caolín, para louza e decoración, nas cerámicas de Sargadelos e O Castro.

A abundancia e boa calidade do mineral de seixo (fonte de silicio) sostén unha importante industria de aliaxes e silicio metal.

Outras industrias deste sector son as de magnesitas, cementos e calcarias.

Galiza é líder no Estado na manufactura de distintas variedades de **Granito** e ocupa un dos lugares máis importantes a nivel mundial.

En xaneiro de 1999 constitúese a Federación Galega de Graniteiros que agrupa a maioría das empresas do sector.

Fundición de **ferrosilicio** (Ferroatlántica). Cee.

Planta de manufactura de **lousa** en Carballeda de Valdeorras.

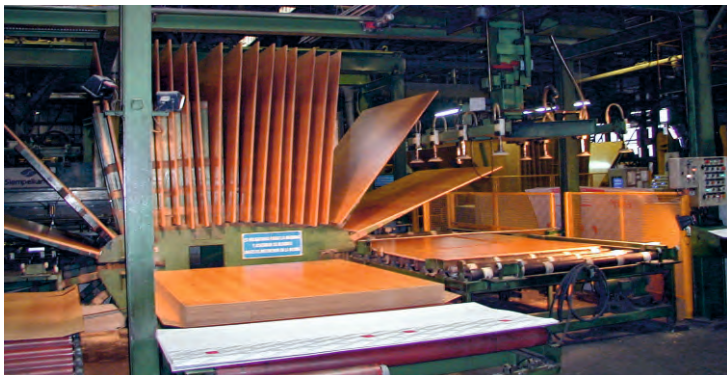
A **fábrica de Sargadelos** actual renace a partir dun proxecto de Isaac Díaz Pardo e Luís Seoane con deseños de pezas orixinais e unha constante innovación na que participan creadores e artistas galegos e doutras partes do mundo. Produce servizos de mesa e pezas ornamentais.

INDUSTRIAS DO AGRO, DO MONTE E DO MAR

O sector industrial da alimentación é unha das xoias do noso país, con 6.500 millóns de euros de valor engadido bruto (2016), a cuarta parte do total de Galiza. O 33% concéntrase nos peixes e mariscos, arredor dun 12% na carne, outro 12% no leite, un 5,5 % en comida para animais, un 18,6 % en bebidas (viños, augardentes, augas minerais, cervexa...) e o resto noutras industrias, entre as que destaca a elaboración de pan e produtos de pastelaría, o procesado das castañas, o envasado de produtos de horta... Máis de 2.000 empresas das que o 90% son empresas pequenas e medianas.

Recentemente adquiriron gran importancia as industrias ligadas aos produtos amparados polas denominacións de calidade entre as que destacan as vinícolas, as de elaboración e embotellado de augardente (D.O. Orujo de Galiza), lacón galego, tenreira galega e mexillón galego.

A enorme porcentaxe de superficie forestal fornece de grande cantidade de madeira para a industria. O sector conta cun gran número de industrias de primeira transformación (473 serradoiros), algunhas de gran tamaño, que abastecen un 50% do total da madeira de serra do mercado do Estado. Hai tamén unha importante representación das industrias de taboleiros, chapas e contrachapados (25 plantas) e unha industria de pasta de papel (Celulosa).

Fábrica de taboleiros en Santiago de Compostela. Galiza é a novena potencia forestal europea e a primeira do estado, con 3.000 empresas que representan o 12% do emprego. Expórtanse produtos por valor de 750 millóns de euros.

Adegas da D.O. Rías Baixas. Actualmente hai en Galiza 327 **industrias vinícolas**, a maioría adegas de elaboración e embotellado de viños acollidos ás denominacións de orixe Rías Baixas, Ribeiro, Valdeorras, Ribeira Sacra e Monterrei.

As adegas galegas elaboran unha media de 38 millóns de litros de viño certificado ao ano, do que se exporta máis dun 17%.

Matadoiro industrial en Lalín. As industrias cárnicas están amplamente estendidas por toda Galiza, especialmente nas comarcas gandeiras. Hai uns 600 establecementos industriais dedicados ao sacrificio e á elaboración de diferentes produtos.

Conserveira no Grove

Galiza é unha potencia mundial na conservación de peixes e mariscos. Nas poboacións costeiras esta actividade ofrécelle ocupación a unha porcentaxe importante da poboación. Arredor de 1930 Galiza era a primeira produtora de conservas de peixe do Estado e tiña máis de 100 fábricas.

AUTOMÓBIL, NAVAL, TÉXTIL, TELECOMUNICACIÓNS, ELECTRÓNICA...

Estes son outros importantes sectores da industria galega, pola súa capacidade de innovación e polo valor económico.

O sector da automoción ocupa un importante posto na industria galega, con 75 empresas entre produtoras de coches e de pezas para automóviles, aínda que nos últimos tempos, na automoción, perdéronse empresas auxiliares.

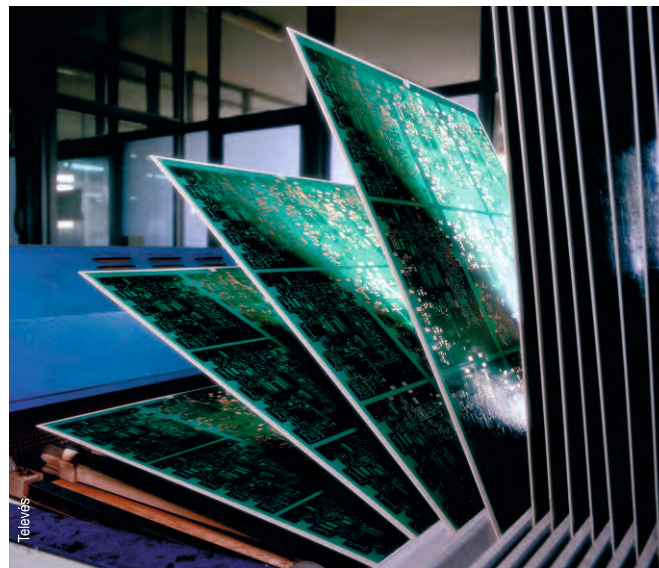
A construción naval foi, despois das conservas, o sector máis importante na industria galega entre finais do século XIX e comezos do XX. En 1974 tiña 18.000 empregados. Despois de sucesivas crises e peches de estaleiros están a remontar e volven ter pedidos. Os estaleiros galegos son pioneiros a nivel mundial na construción de buques científicos.

O téxtil representa un 10% da economía galega con 500 empresas, unha grande parte de pequeno tamaño e o xigante Inditex, aínda que centraliza a maioría da produción fóra do país.

As industrias de novas tecnoloxías relacionadas coa electrónica, a informática ou o emprego de novos materiais están acadando un gran desenvolvemento en Galiza. Como exemplo, a fabricación de drones, unha ferramenta que está a empregarse cada vez máis, ou de nanosatélites.

PSA Citroen, en Vigo, é a máis importante factoría industrial de Galiza, con máis de 50 anos de actividade. As súas exportacións representan o 30 % das totais de Galiza .

Televés é unha empresa fundada en 1958 dedicada á investigación, deseño, fabricación e comercialización de equipos para a recepción e distribución do sinal de radio, televisión, telefonía, Internet e telecomunicacións. É unha das tres empresas máis grandes do sector en Europa

Xatcobeo, o primeiro nanosatélite galego, desenvolvido na Universidade de Vigo. Foi lanzado en 2012 para realizar investigacións en comunicación e en enerxía fotovoltaica para satélites.

Construción dun barco en Barreras.

En Galiza conviven os grandes estaleiros dotados da máis alta tecnoloxía con pequenos obradoiros onde se constrúen barcos de madeira.

INNOVACIÓN, INVENTOS

O enxeño galego foi quen de solucionar os problemas que lle foron xurdindo á sociedade no desenvolvemento das súas actividades e goza de moi boa saúde. Patenta cada ano arredor de 200 inventos, maiormente obxectos sinxelos e de utilidade e ao longo da historia deu á luz inventos como o fútbolín, creado por Alexandre Finisterre ou a calculadora, de Ramón Verea. Na actualidade paténtanse cousas tan enxeñosas como o suxeitaparafusos de Micatón (calificado o mellor invento no certame das Vegas-EE.UU.), o robot limpa-vidros...

En Galiza sempre houbo un bo nivel de investigación. Os primeiros centros estaban orientados ao estudo e mellora dos cultivos e ás especies mariñas (Misión Biolóxica de Galiza, Instituto de Investigacións Pesqueiras, Instituto de Investigacións Agrobiolóxicas, Centro de Investigacións Agrarias de Mabegondo, Estación de Viticultura e Enoloxía de Galiza...).

Máis recentemente apreceron os centros de investigación das universidades (clínicas, sanitarias, novas tecnoloxías, supercomputación...) e centros de apoio á industria (automoción, conservas, químicas...).

Durante a recesión económica (2007-14) Galiza perdeu o 60% das súas empresas innovadoras e un grande número de persoas altamente cualificadas no campo da investigación.

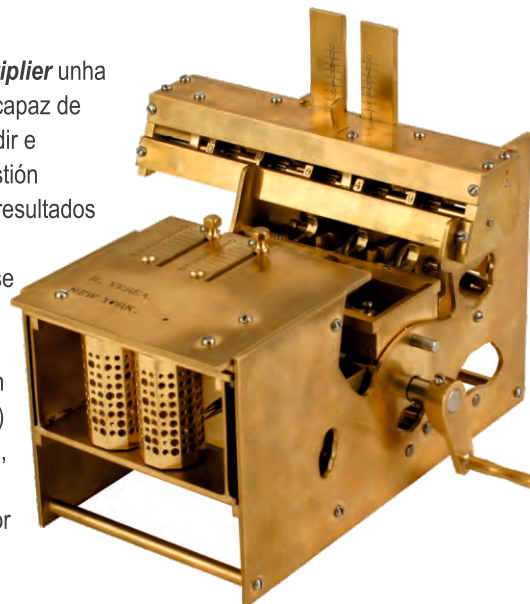
Ignacio Ribas Marqués (Palma de Mallorca, 1901, Santiago de Compostela, 1996). Colaborador de Zeltia e do Instituto Servet.

Fixo importantes investigacións na obtención de produtos naturais procedentes de plantas autóctonas.

Verea Direct Multiplier unha máquina que era capaz de sumar, restar, dividir e multiplicar en cuestión de segundos con resultados de ata 15 díxitos.

O prototipo atópase no museo de IBM de New York.

O inventor, Ramón Verea (1833-1899) natural da Estrada, era periodista, enxeñeiro, profesor e tradutor.

Anxo Carracedo (Santa Comba, 1955), un referente mundial da medicina xenética e legal.

Catedrático de Medicina Legal desde 1989 e Director do Instituto de Medicina Legal da USC (desde 1994 hasta 2012). Director da Fundación Pública Galega de Medicina Xenómica (SERGAS-Xunta de Galicia), Director do Centro Nacional de Genotipado-ISCIII (desde 2002). Xefe de grupo do CIBER de enfermidades raras e do Instituto de Investigación Sanitaria de Santiago de Compostela (IDIS).

Pazo de Gardarón en Salcedo (Pontevedra).

A **Misión Biolóxica de Galiza**, fundada en Santiago en 1921. Traslada a Pontevedra en 1928. Integrouse en 1939 no CSIC. Foi o primeiro centro dedicado á investigación agronómica, á conservación e caracterización de recursos fitoxenéticos e ás melloras xenéticas.

A OCUPACIÓN DO TERRITORIO

A variedade e abundancia de recursos determinou unha das características máis singulares do asentamento da poboación, a dispersión. Galiza distínguese pola grande abundancia de pequenos núcleos de poboación, 30.675, o 39,2% dos de todo o Estado. E para mantelos comunicados temos 17.643 km de estradas (a densidade máis grande por km2 de superficie de todas as comunidades peninsulares). Non é doado establecer límites entre as estruturas puramente urbanas e as rurais e danse moitas clases de asentamentos intermedios.

A PAISAXE HUMANIZADA

O territorio galego estivo sometido a un intenso poboamento desde épocas prehistóricas, o que trouxo aparelhada a actuación humana sobre o medio.

A paisaxe galega é a expresión da íntima relación das súas xentes coa natureza a través dos séculos. Case non se atopa un recuncho onde non apareza a man das persoas transformando o territorio: os montes aparecen cubertos de pasteiros e nos lugares de formas máis suaves preséntansenos mosaicos multicolores onde se combinan terras traballadas, soutos e bosques. Nas ladeiras asolladas, ou ao pé do mar, os asentamentos humanos dánnos mostra do bo sentido das xentes, do ben que sabían escoller os lugares máis axeitados para facer as súas casas, aproveitando ao máximo a exposición ao sol e respectando a natureza da contorna.

Paisaxe urbana. **Vigo.** Os maiores asentamentos poboacionais actuais están na costa das provincias occidentais.

Hoxe o 74% da poboación concéntrase na Coruña e Pontevedra, fronte ao 26% de Lugo e Ourense, e deste 26% a maioría está asentada arredor das capitais.

Como consecuencia do abandono das áreas rurais hoxe hai máis de 3.500 entidades de poboación deshabitadas.

O Salnés. Unha zona cunha grande densidade de poboación dispersa como consecuencia das favorables condicións ambientais, a abundancia de recursos e ausencia dunha correcta planificación territorial.

Outeiro (Quiroga)

Aséntase na ladeira que recibe o sol.

O Courel, unha mostra de asentamento de montaña.
Núcleos pechados rodeados das terras de cultivo.

CONSTRUCCIÓN. A CASA

A cultura tradicional caracterízase pola unión entre o ser humano e o medio natural, e ningún dos seus elementos, incluída a casa, é alleo a esta unión.

A vivenda tradicional galega está moi relacionada coas características propias do medio no que se atopa, e está influída polos condicionantes físicos, culturais e produtivos.

A diversidade do medio físico (clima, topografía, materiais) e dos modos de produción deu lugar a unha gran variedade de modelos de casas. E aténdose a estas variables pódense establecer múltiples clasificacións segundo se teñan en conta os materiais empregados (xistos, gneis, pedra de gran...), o asentamento xeográfico (montaña, media montaña, vales e chairas, litoral), a funcionalidade (agrícola, mariñeira, vilega...).

Ademais das diferencias de aspecto formal, os distintos tipos de materiais construtivos propios de cada unha das zonas (pedra de gran e tella, xistos e lousa...) son ben apreciáveis.

Pazo de Fefiñáns (Cambados)

Os pazos son construcións características de Galiza asociadas á nobreza e ás familias ricas. Son mansións luxosas rurais ou urbanas. Están formados pola casa principal (residencia dos señores) a capela, o patio, as dependencias secundarias (granxa, vivendas do servizo ou caseiros, alpendres, cortes, paleiras, adegas...), hórreo, pombreiro, xardíns e finca... rodeados por unha muralla.

Visuña (O Courel). Casas de montaña, de clima frío. As casas teñen ocos pequenos e cuberta de lousa.

Casas tradicionais en Muros.

Dúas características das casas das vilas mariñeiras: as galerías e os soportais, onde se protexían os aparellos e as embarcacións.

Palloza no Cebreiro.

A palloza é unha construción de orixe prerromana, que se conserva na alta montaña luguesa. É un tipo de vivenda primitiva tanto na súa forma como nas súas estruturas. É unha unidade na que se integra a vivenda e todas as dependencias necesarias nunha casa agro-gandeira: corte, forno, almacén... A planta pode ser redonda, elíptica, oval, rectangular-redondeada. A construción está realizada cos materiais da contorna aplicando técnicas elementais.

Hoxe só se conservan algunhas nos Ancares e no Cebreiro. Hai uns anos estendíanse desde A Fonsagrada ata a serra do Courel.

CONSTRUCCIÓN NO AGRO

As especiais características do mundo do agro galego fan que aparezan por todo o país numerosas construcións con todas as súas variantes, algunhas dun grande valor etnográfico.

A vida agraria non só modifica o territorio e o seu aspecto, senón que tamén busca solucións ás necesidades específicas que abranguen espazos, medios, estruturas e construcións para poder desenvolve-la; e que se estenden ás propiedades e aos cultivos.

Para delimitar as propiedades ou limitar o paso do gando e as persoas fanse **regos** ou **foxos**, **sebes** e **valados**.

Para protexer o solo constrúense **socalcos**, **paredóns** ou **muras**.

Para suxeitar os cultivos fanse **emparrados**.

Para a auga **pozos**, **pías**, **atrancos**, **levadas** e **canles**.

Para gardar apeiros e produtos ou para facer os traballos constrúense **palleiras**, **hórreos**, **adegas**, **alpendres**, **alboios**, **pendellos**, **cubertos**, **sequeiros**, **ouriceiras**, **corrizas** ou **curriceiras**, **eiras**...

Para gardar o gando e a facenda fanse **cabanas**, **chivanas** ou **chozos**, **curros**, **cortes**, **galiñeiros**, **colmeas**, **pombais**, **alvarizas**, **abellarizas**, **albizas** ou **cortíns**... e para protexelo **foxos do lobo**.

Para a transformación dos produtos fanse **muíños** (de cereaias, de aceite), **batáns**, **fornos**...

Nas feiras constrúense **pendellos** con espazos para gardar os produtos e mostradores.

As **cabanas**, **chivanas** ou **chozos** son refuxios temporais para os pastores ou para as crías do gando. Usábanse permanentemente nos meses de verán e o resto do ano en ocasións. Son típicas das zonas de pastoreo libre.

Os **socalcos**, **paredóns** ou **muras** permiten crear solo cultivable e aproveitar ao máximo o terreo á vez que o protexen da erosión da auga. Son característicos das zonas de cultivo da vide nos vales do Miño, Sil, Bibei, Xares...

Cortín nos Ancares.

As **alvarizas**, **abellarizas**, **albizas** ou **cortíns**. Úsanse para protexer os colmeares das inclemencias do tempo, dos animais e das persoas.

Foxo do lobo de Portela das Travesas (Covelo)

Os foxos dos lobos, cousos ou lobeiras eran trampas que se construían para cazar lobos. Xeralmente estaban formados por dous ou máis valos que converxían nun pozo.

OS HÓRREOS

(canastros, cabazos, paneiras, piornos, celeiros...)

Son construcións elevadas e illadas do terreo cun sistema de aireación nas paredes. Utilízanse para gardar os produtos do campo. Para garantir unha boa ventilación, sitúanse nun lugar elevado e illado doutras construcións e orientáanse de xeito que estean protexidos da chuva e reciban os ventos secos.

Por toda Galiza atopamos moitos tipos de hórreos que se diferencian pola forma da cámara (circular, cadrada ou rectangular), polos materiais empregados na súa construción (pedra, madeira, ponlas, ladrillos, cemento...) e polos elementos decorativos. En todos está presente o bo facer, o enxeño dos artesáns e o poderío económico, ademais do gusto, dos propietarios. Nalgunhas zonas é habitual agrupar os hórreos en eiras ou campos comunais.

Algúns como o da reitoral de Santa Comba de Carnota, construído en 1768, ou a agrupación de hórreos de Combarro están declarados Monumento Histórico-Artístico.

Grupo de hórreos na **Merca**.

Hórreo da casa reitoral de **Carnota**.

Xunto co de Lira e O Araño os máis grandes de Galiza.

Canastro en **Vivenzo** (Melón).

1: Hórreo na **Fontaneira** (Baleira)

2: Hórreo en **Vilalba**

3: Hórreo en **Nois** (Foz)

4: Hórreo na **Bouza** (Berdoias)

AS CONSTRUCIÓNS NA COSTA

Cunha liña de costa tan ampla e recortada e con tanta xente dedicada ao traballo do mar, son moitas as construcións que podemos atopar por todo o litoral: portos, peiraos e varadoiros, para abrigar as embarcacións ou para os labores da pesca, o comercio e as reparacións; chabolas para gardar embarcacións e aparellos; faros para guiar a navegación, salgas para procesar a sardiña, cetáreas para almacenar o marisco... Na actualidade moitas destas construcións caeron en desuso ou están desfeitas, outras foron restauradas para conservalas como ben cultural e, a maioría, foron substituídas por modernas estruturas.

Non hai cidade, vila ou localidade costeira, por pequena que sexa, que non conte cun porto, desde os grandes portos que mesturan actividade comercial e pesqueira como Vigo, A Coruña ou Marín, ata os pequenos peiraos e abrigos.

En Galiza hai 5 portos de interese xeral (Vigo, A Coruña, Marín, Ferrol-San Cibrao e Vilagarcía) que dependen da administración do Estado e concentran o 94% do tráfico de mercadorías (produtos enerxéticos, automóbiles, rochas, produtos siderúrxicos, madeira, grans, froitas, adubos, pensos, minerais, materiais de construción, produtos químicos e produtos pesqueiros); 122 portos e instalacións portuarias, con actividade maioritariamente pesqueira, marisqueira e de acuicultura, que dependen da administración autonómica (Portos de Galicia), e 14 portos deportivos que contan con máis de 8.000 amarres.

Porto de Malpica. Atópase no corazón da costa da Morte. Ten unha estrutura moi complexa cun grande dique de abrigo e zonas que se poden pechar, necesarias para protexer as embarcacións dos fortes temporais.

Antigo porto do Freixo.

Coído de Bares

O porto de Bares aparece citado por primeira vez o ano 916 nun documento do rei Ordoño II. Pero a súa existencia como vila e como porto é moito máis antiga, posiblemente do tempo dos fenicios.

Vista parcial do **Porto de Vigo desde O Castro**.

Concentra máis do 50% do movemento xeral de mercadorías de Galiza, principalmente produtos pesqueiros, automóviles e granito.

No porto de Vigo efectúan escalas regulares grandes trasatlánticos.

É un dos portos pesqueiros máis importantes do mundo, en especial en descarga de conxelados.

OS FAROS

Galiza é o punto máis sobresaliente nas rutas do sur cara a Europa, lugar de paso de milleiros de embarcacións que precisan ser situadas e guiadas. Aínda que cada día os avances tecnolóxicos os fan menos necesarios, os faros seguen a ser referencia, non só pola súa función, senón tamén pola súa ubicación en puntos emblemáticos da costa.

Na costa galega hai 29 faros e 28 estruturas de sinalización con torre (farolas, balizas, torres de enfilamento). Algúns en funcionamento desde tempos dos romanos, e outros de moi recente construción.

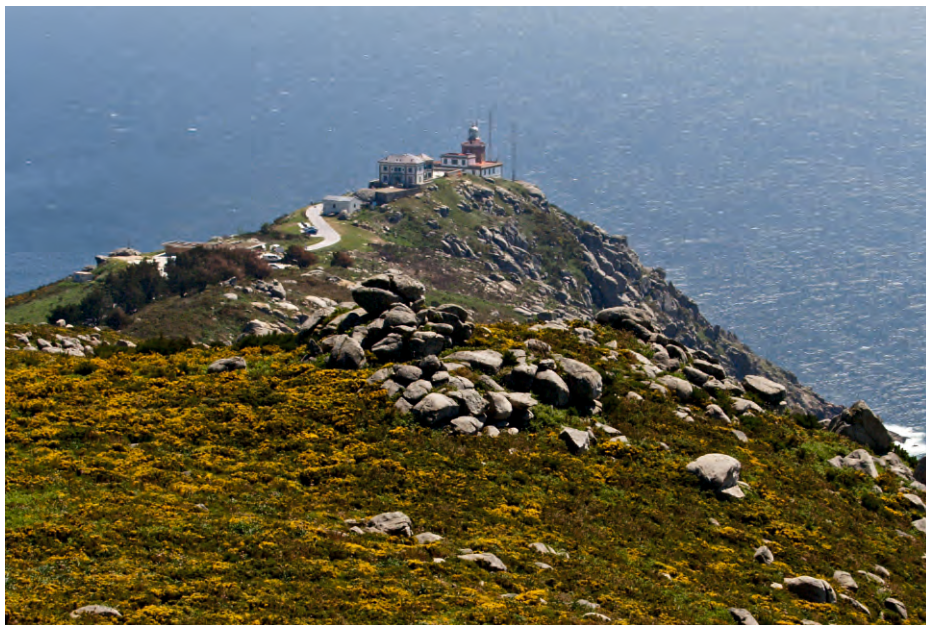
O faros son lugares que sempre chaman a atención. Espazos aos que sempre gusta achegarse pola súa situación en puntos emblemáticos e de características físicas sobresalientes. Magníficos observatorios desde os que contemplar amplas e fermosas panorámicas.

Faro de Cabo Vilán (Camariñas), o primeiro do Estado que funcionou con luz eléctrica, en 1896.

Faro de Punta Nariga (Malpica).
O de construción máis recente.
Deseño do arquitecto César Portela.

Fisterra posúe o máis emblemático dos faros por estar situado no cabo do fin do mundo.

Torre de Hércules, na Coruña.

O faro orixinal foi construído entre os séculos I e II, na época romana. É o faro máis antigo en uso da costa galega e o faro de orixe romana máis antigo do mundo que segue en funcionamento. En 2009 foi declarado Patrimonio da Humanidade.

CONSTRUCCIÓN NOS RÍOS

A abundancia e diversidade dos ríos galegos e a riqueza de recursos fixeron que, desde tempos antigos, se construísen distintas estruturas coa finalidade de cruzar as augas, conducilas, obter enerxía para mover diferentes mecanismos, aproveitar a súa riqueza piscícola ou acoller as embarcacións...

Para aproveitar a auga dos ríos, para regar ou para usos domésticos, construíáanse canles e levadas. Mediante a construción de **caneiros**, presas e canles xebrábase parte da corrente que era conducida para regar herbeiros e outros cultivos.

Para pescar construíronse **pescos** e **pesqueiras**, e muros con bocas nos que se arman os aparellos.

A auga dos ríos e regatos foi utilizada desde moi antigo para mover distintos enxeños hidráulicos: **muíños** para moer os cereais, **mazos** para traballar o ferro nas ferrerías tradicionais, ou para mazar as febras das fábricas de papel; **batáns** para bater os tecidos saídos dos teares artesanais; **serras** e máquinas téxtiles, entre outras aplicacións.

Porto no río Tamuxe (O Rosal)

Caneiro no Miño (Lugo)

Muros que canalizaban a auga (e os peixes) para obrigala a saír por un boquete ou boqueiro no que se armaban as redes. Podían ter unha caseta para abrigarse e gardar a pesca. Foron moi usados no curso medio do Miño ata a construción dos encoros.

Nora no río Neira

Pescos en Arbo

As pesqueiras ou pescos son construcións que se fan nas beiras do río en sentido perpendicular ou oblícuo á corrente para obrigar os peixes a pasar por unhas canles estreitas onde se arman os aparellos cos que se capturan.

As pesqueiras son estruturas comúns, que existen desde a Idade Media, no Ulla e no Miño. Empréganse fundamentalmente para capturar lampreas.

PASOS, PONTELLAS, PONTILLÓNS E PONTES

A infinidade de ríos e regatos que sucun o país convértese en obstáculos para a circulación das persoas e das mercadorías. Para superalos buscamos solucións en función da necesidade ou da dificultade e así naceron a multitude de construcións que nos permiten pasar as correntes, que van desde os sinxelos e intemporais pasos ás grandes obras da enxeñería actual e, entre uns e outras, infinitas variantes axeitadas a cada lugar e solucionadas case sempre con materiais do propio medio, aos que se lles aplicaron os coñecementos e os saberes de cada tempo, que deron como resultado as diversas formas e a existencia de pontes de diferentes épocas históricas

Os **pasais** ou **pasos** son pedras asentadas no leito do río e separadas entre si para poder pasar dunha beira a outra sen mollarse. Ás veces dunha cepa a outra ponse unha lousa e entón chámanse **poldras**.

As **pontellas** son semellantes aos pasos de poldras pero de mellor factura.

Os **pontillóns** son construcións dun só van nas que sobre dous estribos situados nas beiras se apoian grandes lousas ou pontóns de madeira para crear unha plataforma coa suficiente anchura para que poida pasar un carro.

As **pontes** son construcións de máis tamaño e coa fábrica de mellor calidade. A tipoloxía é moi variada segundo a cimentación, forma das cepas, ménsulas, calzada e pontóns. Así atopamos pontes de cepas redondeadas, apuntadas, falso arco, arcos semicirculares, apuntados, dun só van, de varios...

Pasos de Tatín no río Tea en Mondariz.

Ponte de Rande sobre a ría de Vigo. As obras de construción comezaron a finais do ano 1973, e abriuse ao tráfico en 1981. No momento da súa construción foi unha das pontes cun maior van central do mundo dentro da súa tipoloxía de ponte de cables atirantados. Actualmente soporta un tráfico de máis de 50.000 vehículos ao día e acaba de ser ampliada.

As dúas pontes máis emblemáticas da cidade de Ourense, a máis antiga ou Ponte Vella, medieval sobre bases romanas; e a máis nova, a Ponte do Milenio construída entre 1999 e 2001.

Ponte romana sobre o Bibei no Larouco, entres os concellos de Quiroga e A Pobra de Trives. Construíuse para o paso da Vía Nova ou Vía XVIII do itinerario de Antonino.

Algunhas das pontes que cruzan os ríos galegos son da época romana e moitas construídas na Idade Media. Tamén seguen en uso obras dos séculos XVI e XVII, aínda que moitas sufriron transformacións e adaptacións en séculos posteriores. A finais do século XIX construíronse as primeiras pontes metálicas para o ferrocarril e xa no século XX estendeuse o uso do formigón armado.

AS CIDADES

As catro capitais provinciais (A Coruña, Ourense, Lugo e Pontevedra), Vigo, Santiago e Ferrol son os setes núcleos de poboación máis importantes do país. Acollen case o 36% da poboación (preto de un millón de persoas), unha grande parte do tecido industrial e comercial, e os espazos administrativos, culturais, educativos e sanitarios.

Todas elas son de raíces antigas e conservan un importante patrimonio de distintas épocas, principalmente relacionado coas construcións, os modelos urbanos e as fontes de recursos que as fixeron grandes.

A maiores hai 50 entidades de poboación con máis de 10.000 habitantes, a maior parte delas no eixo Ferrol-Tui e na costa das Rías Baixas

Nos últimos tempos estase a dar un estancamento no crecemento das zonas urbanas das cidades e un medre moito maior nas áreas que as rodean chamadas áreas metropolitanas. O medre urbano trasládase á periferia, sobre todo pola carestía do solo e polo prezo excesivo da vivenda.

Vigo, unha cidade que medrou arredor da pesca, a industria e o porto.

Na actualidade supera os 290.000 habitantes.

Ourense

A terceira cidade de Galiza, con máis de 105.000 habitantes.

Pontevedra. Foi a primeira cidade de Galiza nos séculos XV e XVI pola súa importancia como porto pesqueiro e comercial. Ten arredor de 82.600 habitantes.

É a cidade máis premiada do país pola súa calidade urbana e as boas prácticas en materia de mobilidade e accesibilidade para as persoas.

Rafael Fernández

A Coruña

Ten arredor de 244.000 habitantes (2017). O comercio con América favoreceu o seu desenvolvemento nos séculos XVIII e XIX.

SANTIAGO DE COMPOSTELA CIDADE EN PEDRA

Un lugar de honra merece Santiago de Compostela, cidade Patrimonio da Humanidade desde o ano 1985, que foi durante moito tempo a cidade máis grande de Galiza e tivo épocas de grande esplendor como demostran as obras, maiormente relixiosas, realizadas nela.

É a capital administrativa de Galiza desde o necemento da autonomía e sé do Arcebispado e, ata a década de 1990, a única cidade universitaria, con cincocentos anos de historia.

É un dos principais centros de peregrinación do cristianismo e importante destino turístico.

Pero, sobre todo, é unha cidade na que a pedra se mostra en todas as súas facianas.

Aínda que por todo o territorio hai mostras abondo do saber e bo facer dos canteiros, en Santiago temos feito en pedra canto esta pode dar de sí. Obras antigas e modernas, humildes e maxestosas, individuais e conxuntos, casas, rúas, fontes, cruceiros, monumentos, igrexas... e, entre todas, sobresa a gran obra, a catedral, na que se expresa a esencia dos mestres artesáns-artistas que lle deron forma e vida ao longo dos séculos.

Na actualidade conta con 96.000 habitantes e unha importante área metropolitana.

Praza e fonte das Praterías

Rúa con soportais

OS CANTEIROS

A arte de traballar e labrar a pedra practícase en Galiza desde a prehistoria e desde aquela acadaron a sabedoría necesaria para coñecerla e a habilidade suficiente para traballala e sacar dela as formas e as texturas que levaron aos nosos canteiros a seren coñecidos e valorados en moitas partes do mundo.

Xa na Idade Media existían organizacións gremiais de canteiros. En Santiago existiu desde o século XI unha escola de cantería a cargo dos mellores mestres canteiros, dos que quedaron mostras por toda a cidade.

Vista aérea do **centro antigo de Santiago de Compostela**.

HISTORIA, ARTE, TRADICIÓN...

Somos un país cunha longa historia que se perde no tempo. Sobre o territorio galego asentáronse e deixaron as súas pegadas ao longo dos séculos os nosos devanceiros, xentes de diversas culturas e procedencias que foron construíndo a nosa identidade cultural.

Todo isto deu lugar a un país con personalidade propia, cunha certa unidade nas características físicas e culturais, pero tamén cunha grande diversidade nas mesmas.

O patrimonio que nos legaron forma parte do noso ser, como patrimonio inmaterial (lingua, folclore, costumes, crenzas, tradicións...) e enche o noso espazo de construcións (etnográficas, artísticas; utilitarias ou decorativas) e obxectos da vida diaria (ferramentas, aparellos, embarcacións...), como patrimonio material.

Castelao

Alfonso Daniel Rodríguez Castelao (Rianxo 1886, Bos Aires, 1950).
Escritor, político, humorista, debuxante, pintor... un home polifacético que recolleu e acreditou nas súas obras o máis fondo do ser, do sentir e do crer do pobo galego.

Trisquel do castro de San Cibrao de Las

Símbolo de identidade castrexa e imaxe que nos vincula aos pobos célticos de Europa.

Canzorro na igrexa de Esposende (Cenlle), do século XII.

A **gaita**, o noso instrumento máis representativo, ten unha orixe lonxana e xa aparece representado en igrexas románicas.

Os Maíos

Unha festa que celebra o renacer da vida, aséntase no máis antigo do noso acervo cultural, remontándose á época prerromana.

Castro do Tegra. A Guarda.

Os castros son os vestixios no presente dun pobo cunha cultura raíz que habitou Galiza durante case mil anos e que perdurou mesturándose coas dos pobos que a sucederon.

MÁMOAS, DOLMENS, PETRÓGLIFOS ...

As primeiras probas de presenza humana en Galiza son do Paleolítico Inferior, hai uns 300.000 anos.

Entre o VI e o II milenio a.C. aparece unha cultura megalítica atlántica cunha poboación numerosa e moi espallada no territorio do NO peninsular que se caracteriza pola súa capacidade construtora, xunto co seu sentido relixioso, fundamentado no culto aos mortos como mediadores entre o home e os deuses.

As **mámoas**, **medoñas**, **medorras** ou **medelas** son amoreamentos artificiais de terra e/ou pedras, habitualmente de base circular, que conteñen un ou varios enterramentos. Normalmente acollen no seu interior un **dolmen** ou **anta**, construción formada por unha cámara cuberta por unha gran laxe pousada sobre pedras verticais que a sustentan (ortóstatos).

GRUPO GALAICO DE ARTE RUPESTRE

Está constituído polos gravados realizados nas pedras durante a prehistoria. É un dos máis variados e peculiares de Europa e do mundo.

Os **petróglifos** son conxuntos de gravados sobre rochas ao ar libre realizados desde o Neolítico (IV e III milenios a.C.) ata a Idade de Ferro (I milenio a.C. ata o século III d.C.).

Son representacións abstractas (labirintos, circunferencias, covañas...) ou de figuras sinxelas (cervos, cabalos, persoas, armas...) relacionadas con actividades de carácter ritual e relixioso, ademais de servir como marca territorial.

Representación dun cervido no **petróglifo de Os Mouchos** (Rianxo).

Dolmen de Axeitos (Oleiros, Ribeira). Por toda Galiza consérvanse máis de 5.000 mámoas (pénsase que puido haber unhas 30.000); moitas foron destruídas totalmente ou expoliadas. A mámoa máis antiga datada en Galiza é a Chousa Nova en Silleda (hai 6.350 anos). As mámoas forman grupos en campos chamados ás veces oleiros ou campo das olas, polos restos de cerámica que conteñen.

Arredor das mámoas hai lendas, como a que di que se aparece unha galiña con pitos debaixo dun dolmen na noite de San Xoán, convértese en ouro; ou que nelas hai escondidas potas que poden ter ouro ou veneno.

Pedra Alta da Antela. Marco divisorio de tres concellos: Xunqueira de Ambía, Vilar de Barrio e Sarreaus.

Os menhires ou pedrafitas son monumentos megalíticos formados por unha pedra vertical. Tiñan a finalidade de marcar o territorio ou cerimonial.

Un dos conxuntos de **petróglifos do Outeiro do Cogoludo**, en Campo Lameiro, unha das zonas de Galiza con maior concentración de estacións rupestres, onde está instalado un Parque Arqueolóxico da Arte Rupestre.

A CULTURA CASTREXA

Durante case mil anos, desde mediados do século VI a. C. ata o século VI d.C. desenvólvese a **cultura castrexa** que introduce importantes modificacións ao respeito das etapas anteriores.

A aparición do **castro** como asentamento permanente é unha ruptura co mundo anterior, polo que representa de cambio da relación tanto coa contorna como entre os grupos. Supón a valorización do medio circundante do que obtén os recursos, o que conduce á vida sedentaria.

A poboación que habitou os castros parece ser o resultado da fusión de elementos autóctonos e de diferentes achegas raciais de orixe centroeuropea.

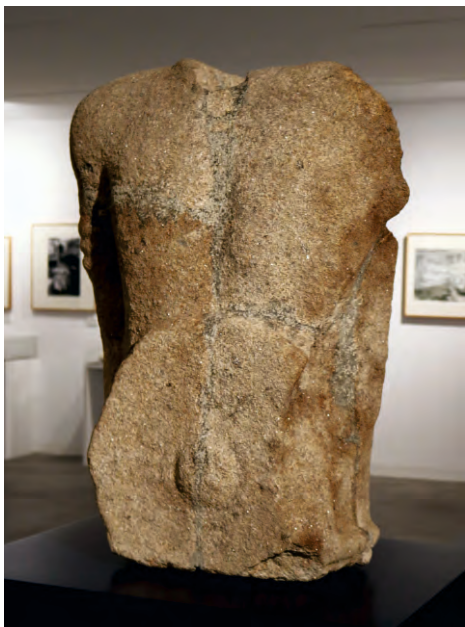
As comunidades castrexas na súa orixe son de pequeno tamaño e ocupan lugares de diversa natureza, polo xeral zonas altas con pouca vexetación. A súa economía está baseada na agricultura de cereais e leguminosas, na gandaría, en actividades depredadoras (marisqueo, pesca recolección de froitos naturais e caza) e no intercambio comercial de excedentes agrarios por obxectos metálicos e cerámica, tanto destinados á produción como suntuarios.

Castro de San Cibrao de Las, A Cidá (concellos de Punxín e San Amaro). É un dos castros máis grandes de Galiza. Estivo ocupado desde o século II a.C. ata o século II d.C.

Os castros son recintos fortificados de forma circular, con un ou varios muros concéntricos, precedidos xeralmente do seu correspondente foxo e situados, os máis deles, no cume de outeiros e montañas.

En Galiza existen arredor de 5.000 castros de diferentes tamaños, algúns están escavados.

Guerreiro de Armeá.
(Museo Arqueolóxico de Ourense).

Relevo castrexo na capela da Candelaria en Formigueiro (Amoeiro). Foi atopado durante unha reforma da capela formando parte do altar (posto do revés) e agora está colocado na fachada.

Castro de Baroña (Porto do Son).

Unha das actividades económicas dos poboadores dos castros era a explotación do marisqueo, polo que algúns castros estaban ubicados en zonas nas que abundaba este recurso.

ÉPOCA ROMANA

A incorporación de Galiza ao **imperio romano** trouxo consigo a organización da poboación e o territorio en función das prioridades da metrópole. Despois da conquista os romanos organizaron o territorio e a súa administración. Fronte ao poboamento espallado da sociedade castrexa foméntase a concentración arredor dos campamentos militares, dos centros administrativos e das zonas de produción, como as *villae*, administradas por propietarios (romanos ou moi romanizados) que contratan grandes cantidades de man de obra, ou as explotacións mineiras.

A chegada dos romanos tamén favoreceu o desenvolvemento de novos grupos sociais que tiveron un papel determinante na romanización: os militares, o persoal da administración, os artesáns e os comerciantes. A poboación autóctona traballaba maioritariamente nas minas, nos labores relacionadas co mar e nas explotacións agrarias.

A romanización da Gallaecia é unha síntese entre o empuxe do proceso romanizador e o mantemento dos valores dos pobos que habitaban previamente o territorio; a poboación ten un nivel máis ou menos elevado de romanización pero convive cun alto substrato de identidade indíxena.

Destes tempos consérvase un rico patrimonio: obras de infraestrutura (pontes, vías...), minas, termas e baños, campamentos, cerámica, estelas, miliarios...

Miliarios de Vilariño das Poldras (Sandiás). Na Vía XVIII o Vía de Antonino Pío, que comunicaba Bracara (Braga) con Astúrica (Astorga). Nesta vía é onde máis miliarios se atoparon de todo o Imperio Romano (300 ata o de agora).

Nos miliarios indicábase o nome do emperador do momento, a distancia á localidade máis importante e o responsable das obras.

Monumento romano de Santalla de Bóveda (Lugo). Datado entre os séculos II e IV. Foi descuberto en 1926. Monumento Nacional desde 1931 e Ben de Interese Cultural desde 1985. Hai diferentes teorías sobre a súa finalidade. Está considerado único porque non se coñece ningún outro edificio das súas características en todo o imperio romano occidental.

Acampamento militar de Aquis Querquennis.

Construído probablemente para acoller aos militares encargados da construción e vixilancia da vía romana. Nas proximidades había uns baños termais (que aínda se usan).

Muralla de Lugo, é a única muralla das que construíron os romanos que se conserva completa.

Unha fortificación construída entre o ano 260 e o 325. Mide 2.266 m de perímetro e ten unha altura variable entre os 8 e os 12 m. Na súa orixe tiña 71 torres e 5 portas. Na actualidade ten dez portas. A torre Mosqueira é a única que se conserva das orixinais.

En 1921 foi catalogada como Monumento Nacional e en 2000 a UNESCO declarouna Patrimonio da Humanidade.

A cidade de Lugo fundouse cara ao ano 15 a.C.

CASTELOS E TORRES

Os castelos son as construcións máis características da Idade Media. Son fortificacións de carácter defensivo que se constrúen en lugares dominantes do terreo e próximas ás vías de comunicación.

Os elementos máis destacados do castelo son os defensivos (a muralla e os foxos), o patio de armas e a torre da homenaxe (edificación máis alta e vivenda dos señores).

A inseguridade vivida en toda Europa entre os séculos VIII e XI, en Galiza concretoouse en ataques de musulmáns e normandos unhas veces por terra e outras por mar en claras expedicións de saqueo.

Ao tempo, consolídanse as estruturas feudais, que son o novo sistema a través do que a monarquía e a igrexa reordenan e controlan o territorio, despois da desaparición da superestrutura política do estado hispano-visigodo e do espazo administrativo herdado de Roma. Consolídase a hexemonía dos asentamentos rurais-agrarios en tanto que as cidades perden importancia.

Nestes tempos prolifera a construción de castelos, torres e fortalezas que se converten en centros de poder da aristocracia terratenente e militar.

A revolta irmandiña derrubou arredor de 130 castelos durante os dous anos de guerras.

Castelo de Vimianzo (Torres de Martelo).
Construído entre os séculos XIII e XV. Na actualidade acolle un museo etnográfico e un centro de artesanía.

Torre de Oeste (Catoira). Construídas sobre un antigo emprazamento romano ou anterior (o autor romano Pomponio Mela menciona a existencia na desembocadura do Ulla das "*Turris Augusti*"). Foron construídas no século X para defender Santiago de Compostela dos ataques normandos. No século XII defínese a estrutura definitiva da fortaleza, composta por sete torres que protexían un recinto no que había tamén unha capela.

Castelo de Monterrei. A primeira noticia é do ano 950. Conta cunha capela, un hospital de peregrinos e varias torres. Nel instalouse a primeira imprenta de Galiza de tipos móbiles e imprimiuse o primeiro libro editado en Galiza (1494).

Castelo de Pambre (Palas de Rei).

Álzase a 44 m de altura nun penedo sobre o canón do río Pambre. É un dos poucos que quedou en pé durante as revoltas irmandiñas. Foi construído a finais do século XIV por Gonzalo Ozores de Ulloa.

Desde 2011 é propiedade da Xunta de Galiza.

IGREXAS, MOSTEIROS E OUTRAS CONSTRUCIÓN

A meirande parte do patrimonio histórico conservado está representado polas grandes obras da igrexa, as ordes relixiosas ou a nobreza, porque foron as únicas erguidas co suficiente repouso e coa precisa calidade de fábrica para facelas perdurables no tempo. Case todas as representacións corresponden a igrexas, mosteiros, pazos e, en menor medida, a edificios públicos.

A pesar de que moitas foron destruídas, reformadas ou ampliadas, conservan elementos da época orixinal.

En Galiza, debido á dispersión da poboación e á grande cantidade de núcleos de poboación, atópanse numerosas mostras de todos os tempos.

PRERROMÁNICO

Fai referencia ás creacións aparecidas entre o final da época romana e o desenvolvemento do románico, entre a metade do século V e comezos do século XI. En Galiza está representado por arquitectura visigoda, mozárabe e de repoboación. En todo o país houbo numerosas construcións desta época que logo foron substituídas total ou parcialmente por outras posteriores.

San Miguel de Celanova. Unha xoia da arte mozárabe. O único elemento arquitectónico da construción orixinal do conxunto monástico fundado por San Rosendo.

Ventá de **San Xes de Francelos** (Ribadavia).

Ventá da capela de **Santa Eufemia de Ambía**. Construída no século IX. Con influencias mozárabes.

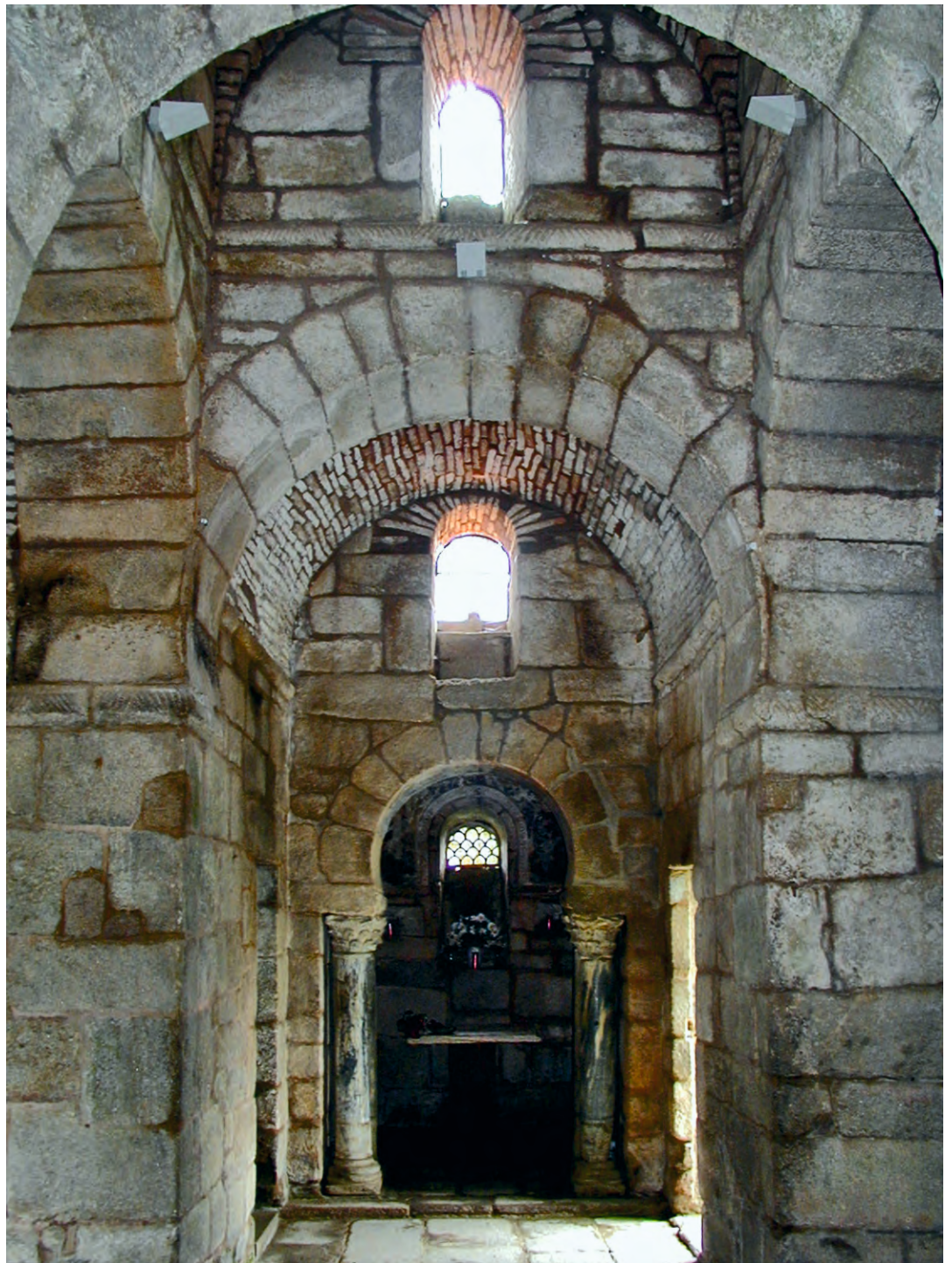
Capela do Ciprés ou do Salvador de Samos.

Construída no século IX. Conserve a estrutura dun oratorio mozárabe. Ten pinturas no interior

Igreja de **Santa Comba de Bande**. Construída no século VII, com reformas posteriores.

É a única igreja deste período que se conserva na sua integridade. Trátase do único edifício que quedou dun mosteiro prerrománico a onde se trouxeran as reliquias de San Trocado.

ROMÁNICO

Galiza é a comunidade do Estado con maior número de edificios románicos no seu patrimonio.

O románico é un dos estilos que máis se asocia con Galiza. Ademais de pertencer a el algunhas das grandes obras, atópase estendido por todo o territorio en forma de construcións modestas, nas que se combina a sinxeleza, a robustez e unha enorme graza decorativa, das que se conserva un grande número. Moitas sufriron reformas e ampliacións co paso do tempo e só conservan partes da antiga fábrica (portadas, ábsidas...), algunhas só elementos construtivos ou detalles da decoración, ou son só a base do asentamento das actuais.

Chegou a Galiza (entre o século XI e comezos do XII) desde Francia a través do Camiño de Santiago e aquí adquiriu características peculiares. A súa difusión veu dada pola prosperidade do momento, o aumento da influencia da igrexa e a expansión das ordes relixiosas.

O románico caracterízase polas pedras traballadas, bóvedas en pedra, arcos de medio punto e bóvedas de canón.

Catedral de San Martiño de Mondoñedo (Foz)

Construída entre os séculos X e XIII sobre unha anterior catedral prerrománica (do século VI). A primeira catedral construída no Estado. Os contrafortes foron engadidos en 1867.

Pazo de Xelmírez. (Santiago de Compostela).

O seu interior amosa a etapa de esplendor de Compostela na época do Arcebispo Xelmírez.

Santo Estevo de Ribas de Miño, na Ribeira Sacra (O Saviñao).

Formou parte dun mosteiro desaparecido.

O nome de Ribeira Sacra vénlle desde hai moito tempo, pola cantidade de igrexas e mosteiros que hai nas beiras do Sil e do Miño, testemuñas dunha época próspera na que os mosteiros eran o centro da economía agraria.

Igrexa de Santa María de Mezonzo (Vilasantar).

Ten planta basilical de tres naves.

Edificada sobre restos dun mosteiro, de posible orixe sueva, fundado polo abade Reterico e doado ao rei Alfonso III no 870; reedificado no século XII en pleno esplendor do románico galaico.

A XOIA DO ROMÁNICO GALEGO

A catedral de Santiago de Compostela é a obra máis importante do románico en Galiza. A actividade que se desenvolveu arredor dela deu lugar ao chamado románico compostelán, que serviu de referencia e modelo para outros templos.

A primeira igrexa construíuse no século IX despois do descubrimento do sartego do apóstolo Santiago. Logo, o rei Afonso III mandou construír un templo máis grande, que posteriormente foi destruído por Almanzor. O Bispo Pedro de Mezonzo reconstruíuno en 1003 e, a partir de 1075, comezouse a construír a catedral románica que foi consagrada en 1211. As reformas seguiron ao longo do tempo, con elementos góticos, renacentistas e, sobre todo, barrocos que lle deron o aspecto actual. No seu interior séguense a conservar elementos orixinais da época da súa creación, entre os que sobresaen o Pórtico da Gloria e a fachada das Praterías.

Interior da catedral

Fachada
das Praterías

Detalle dos
apóstolos do
Pórtico da Gloria

Pórtico da Gloria, un dos máis grandes monumentos do románico.
Foi realizado no século XII polo Mestre Mateo. Está formado por tres arcos de medio punto, que se corresponden coas tres naves da igrexa, decorados con figuras dos apóstolos e outras figuras bíblicas; anxos, ánimas, músicos, seres fantásticos, elementos vexetais...

GÓTICO

O gótico é un estilo que se desenvolveu na Europa Occidental cara ao remate da Idade Media, desde a metade do século XII ata o século XVI. Xurdiu na rexión francesa de Illa de Francia e espallouse por todo o Occidente. Coincidiu cun gran desenvolvemento da cultura urbana, coa aparición da burguesía e das universidades, co florecemento das ordes relixiosas (Císter, Franciscanos, Dominicos) e con profundos cambios sociais no remate do feudalismo.

As construcións góticas elévanse en altura, empregan os arcos apuntados (oxivais), as bóvedas de cruzaría e os arcobotantes, e teñen un predominio dos vans sobre os muros, nelas entra moita luz que se matiza con vidreiras.

A arquitectura gótica en Galiza está representada, sobre todo, por conventos e catedrais dos séculos XIV e XV e desenvolveuse en boa parte nas cidades e vilas. Foi traída por dominicos e franciscanos desde Italia. Caracterízase pola sobriedade, a robustez, o emprego de bóvedas de cruzaría e do arco apuntado. Na vez de arcobotantes emprega sólidos contrafortes, e ten unha concepción do espazo interior de carácter unitario. En moitos lugares mesturouse co románico.

A bóveda nervada na cripta do Pórtico da Gloria, feita polo Mestre Mateo cara a 1168, é a primeira obra datada cun mínimo de precisión na que se incorpora tal cuberta.

San Francisco de Betanzos, do século XIV, mandado facer por Fernán Peres de Andrade.

Pinturais murais na **catedral de Mondoñedo**. Representación da matanza dos inocentes. A catedral comezou a construírse en 1219 e rematouse no século XIV.

Claustro do convento de San Francisco (Ourense).

É o claustro de estilo románico-gótico (s. XIV) máis autóctono e completo de Galicia. Os capiteis teñen fermosas decoracións con vexetais e seres fantásticos e reais.

O convento foi cuartel de infantaría dende 1843. A igrexa foi trasladada ao parque de San Lázaro en 1929.

Catedral de Tui. O pórtico, realizado arredor de 1225 está considerado iniciador da plástica gótica peninsular.

O edifício foi iniciado em 1120, en estilo románico e finalizado en 1225 en gótico.

Apréciase a influencia da arquitectura cisterciense nos seus arcos apuntados, nas bóvedas de cruzaría e na primitiva cabeceira de ábsidas rectangulares.

BARROCO

A segunda gran vaga estilística de Galiza foi a do barroco, que podemos apreciar por todas partes. A igrexa e a nobreza, ricas e poderosas, grazas á cantidade de rendas e privilexios dos que gozaban, investiron na construción e reforma das súas propiedades executando grandes proxectos ostentosos e ricamente ornamentados. Pertencen a esta época unha grande parte dos sobranceiros pazos e numerosas igrexas novas ou reformadas co engadido de fachadas, torres, capelas, retablos e imaxes.

O Barroco é un movemento cultural e artístico que tivo lugar principalmente durante o século XVII e parte do XVIII. Caracterízase tanto polo esplendor artístico e cultural como pola decadencia social e económica.

Amosa preferencia polo aparatoso e monumental.

O Barroco é un dos períodos álxidos da historia da arte galega. En Galiza ten lugar un fenómeno de transformación das súas estruturas arquitectónicas e urbanas.

A escultura tamén acadou un gran desenvolvemento durante a época barroca en Galiza. Destacan Francisco de Moure, Gregorio Fernández, Mateo de Prado, Xosé Gambino...

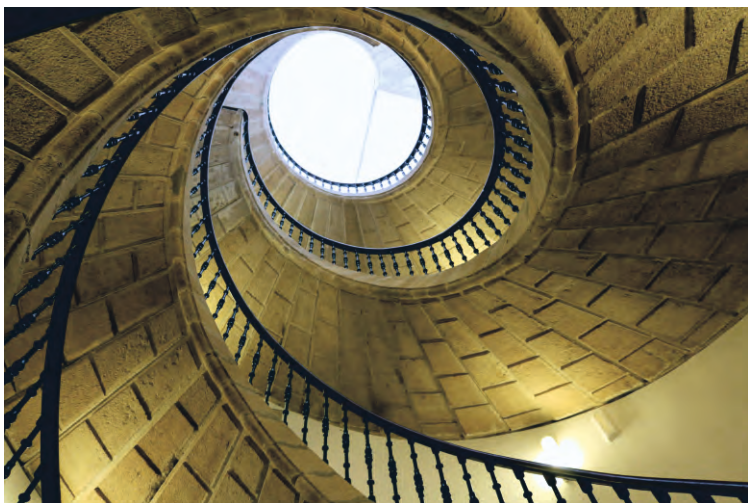

Mosteiro de Santa María de Oseira. Orixinario do século XII e ampliado en etapas posteriores (séculos XVI a XVIII).

Xardíns do Pazo de Oca (A Estrada).

Escalreira triple do convento de San Domingos de Bonaval (actualmente Museo do Pobo Galego). Unha obra singular. Domingo de Andrade meteu nun mesmo oco tres rampas e cada unha delas permite o acceso a un dos andares do edificio.

**Fachada do Obradoiro
da catedral de Santiago**
de Compostela, do
arquitecto Casas y Nóvoa.
O monumento máis
representativo e poderoso
do barroco galego.

Ao fondo a torre do
Reloxo, outra das obras
mestras do barroco.

DO BARROCO Á ACTUALIDADE

Os movementos artísticos posteriores ao barroco tamén teñen representación en Galiza pero nin o seu número nin a súa importancia son tan salientables. O que acadou máis difusión foi o modernismo, xa non en edificios relixiosos senón en edificios civís, maiormente casas en vilas e cidades. A partir de aquí, os novos métodos de construción e o maior número de arquitectos deron lugar a unha grande diversificación nas formas. Os cambios sucédense con tanta velocidade que non hai uniformidade nos estilos e destacan obras individuais, ou de persoas que introduciron formas particulares de interese.

Pazo de Raxoi (1772), actual Casa do Concello de Santiago de Compostela, de estilo Neoclásico, deseñado polo francés Carlos Lemaur.

O **neoclasicismo** desenvólvese entre a segunda metade do século XVIII e comezos do XIX. Parte da racionalidade nas construcións e da inspiración no pasado clásico, especialmente Grecia, Roma e Exipto.

Quiosco Alfonso, na Coruña. Edificio de estilo modernista construído en 1912, con deseño do arquitecto Rafael González Villar (A Coruña, 1887-1941).

O **modernismo** é un estilo arquitectónico e decorativo de finais do século XIX e comezos do XX que se caracteriza polo emprego de liñas curvas e asimétricas, e decoración relacionada coa natureza. Ademais de nos edificios centrouse na decoración e no mobiliario urbano (farolas, bancos, palcos de música...).

Museo do Mar de Alcabre (Vigo), do arquitecto César Portela (Pontevedra, abril, 1977), un dos arquitectos galegos actuais máis recoñecidos.

Templo da Veracruz (O Carballiño) do arquitecto Antonio Palacios
(O Porriño, 1874, Madrid 1945) de estilo ecléctico.

O **estilo ecléctico**, desenvólvese a partir de mediados do século XIX.
Xunta libremente elementos arquitectónicos de estilos e épocas diferentes.

CEMITERIOS

Somos un país de primeira na lembranza e no recordo dos que nos precederon, para honralos, que se manifesta nos traballos que se realizan, ou se realizaron ao longo do tempo, nos que, segundo as posibilidades, os usos e os costumes podemos atopar fermosas creacións entre a grandeza do monumental e a sinxeleza do íntimo. Mausoleos e obras de autores de renome, traballos de canteiros e marmolistas locais ou traballos persoais realizados con agarimo.

Cemiterio de Noia

Acolle o maior conxunto de laudas gremiais do mundo. Unha pequena selección pódese ver na igrexa de Santa María a Nova.

Cemiterio de Lira (Carnota). Un lugar entrañable que se fai grande coa sinxeleza e a pulcritude das cunchas e o agarimo co que están postas.

Cemiterio nas ruínas da igrexa de Santa Mariña (Cambados).

Necrópole de San Vitor de Barxacova (Parada de Sil)

Un conxunto arqueolóxico formado polos restos dunha capela medieval e unha necrópole con máis de 30 tumbas antropomorfas, escavadas na pedra.

Cemiterio de Oleiros (Vilalba).

Un dos elementos máis característicos da Terra Cha son os cemiterios nos que os panteóns labrados na pedra polos canteiros da comarca semellan auténticos encaixes de pedra que se elevan ao ceo.

Panteóns coroados por artísticos remates de pedra de gran labrada con grande habilidade e sentido estético; formas que recordan o estilo gótico (neogótico) con todas as variantes imaxinables: pináculos e torres, templete, cruceiros, imaxes de virxes, ánimas e santos...

CRUCES DE PEDRA

Unha constante en todo o país. Un elemento característico de Galiza que nos pode sorprenden no lugar máis inesperado: nos camiños, nos adros das igrexas, nas entradas das casas, coroando os hórreos, nas pontes, nos cumes dos montes, sobre os cantís da Costa da Morte... Cruces espidas, sinxelas, cruceiros con Cristos na Cruz e Virxes Nais, de estilo popular, gótico ou barroco, co encanto do xurdido das mans dos artesáns ou co laborioso traballo de canteiros de renome, e tantas variantes como exemplos. Os cruceiros teñen en Galiza un significado especial: sinalan lindes, consagran lugares, recordan acontecementos (moitas veces tráxicos), e son punto de encontro de actos cívicos e relixiosos.

Engaiólanos polo seu sinxelo encanto ou polo artificio do seu traballo. Lémbrennos historias e recórdannos ritos, tradicións e lendas vixentes na cultura popular.

Cruceiro do Hío (Cangas). A maior parte dos cruceiros de Galiza representa ao Cristo crucificado, pero só seis representan o desencravo.

Cruceiro de Ribadetea (Ponteareas)

Cruceiro de Moldes (A Pobra do Caramiñal)

Cruceiro da Trindade (Baiona)

- 1-Cruceiro de Paraños (Covelo)
2. Cruceiro de Castriz (Santa Comba)
- 3- Cruceiro de Mourente (Pontevedra)
- 4- Cruceiro da Bouza (San Pedro de Eume, As Pontes)
- 5- Cruceiro de San Xoán de Trabagón (O Rosal)

EMBARCACIÓNS TRADICIONAIS

Galiza ten embarcacións tradicionais de tipos moi diversos debido á gran variedade de zonas con características diferentes das súas costas (rías, mar aberto, ríos) e á mestura de influencias nórdicas e mediterráneas.

A comezos do século XX existían máis de 20 tipoloxías diferentes con moitas variedades locais. Na actualidade quedan moi poucas embarcacións tradicionais, a maioría son froito do traballo de recuperación de diversas asociacións.

Desde comezos da década de 1980 algunhas asociacións e particulares comezaron coa recuperación de embarcacións tradicionais para a navegación de lecer ou deportiva, recuperando tamén as tradicionais regatas tan populares nas vilas mariñeiras. Desde 1993 celébranse os Encontros de Embarcacións Tradicionais. A Federación Galega pola Cultura Marítima (FGCM) integra gran parte das asociacións dedicadas á recuperación de embarcacións tradicionais.

Barca con pouso en Chantada. Un barco do río Miño que se usaba para transportar carga: uvas na vendima, fertilizantes...

Gamelas en Fisterra

A gamela é unha embarcación moi sinxela co fondo plano, cada costado está formado por dúas táboas e a popa en espello. Presenta moitas variantes en forma e tamaño. Úsase para traballos auxiliares ou para a pesca e o marisqueo nas rías e preto da costa. Pódese propulsar a remo, a vela ou con motor foraborda.

Carocho, anguleiro ou barco do Miño, embarcación moi esvelta presente nas dúas bandas do curso baixo do Miño.

Dornas na Arousa

A dorna é a embarcación tradicional máis característica de Galiza. Ten a proa alta e curva, a popa estreita e plana, manga ampla e quilla profunda que lle confiren moi boas condicións para a navegación. Impúlsase a vela, a remo ou con motor.

O seu tamaño, a facilidade para o seu manexo e a súa versatilidade (grazas á amplitude da súa manga) permiten usala para o traballo con moitos tipos de aparellos.

PATRIMONIO DO AGRO

Desde os comezos da agricultura, hai uns 10.000 anos, as persoas descubriron que para facilitar o desenvolvemento das plantas había que traballar o terreo e, coa experiencia, foron deseñando e construíndo os aparellos para facelo e, ao mesmo tempo, crearon o necesario para transportar e almacenar os produtos.

Na actualidade conviven aparellos primitivos coa maquinaria máis moderna e tecnificada. Existen moitos aparellos, algúns en desuso e outros de recente introdución e, ademais variantes dos mesmos, adaptadas ás faenas, tipos de cultivo, lugares...

Hoxe, a maioría dos aparellos tradicionais esquécense nos alboios ou forman parte das coleccións dos museos.

En Galiza hai moitos museos etnográficos públicos ou particulares

Carro na sala do agro do **Museo do Pobo Galego**.

O Museo do Pobo Galego foi creado en 1977 no edificio do antigo convento de Bonaval. É un referente etnográfico do país e conta con salas dedicadas ao mar, o campo, os oficios, a música, o traxe, o hábitat, a arquitectura, a sociedade, a memoria e a tradición, que ofrecen unha visión sintética da sociedade galega tradicional, á vez que forman un compendio da diversidade de Galiza.

Cambela e arado romano.

Museo etnográfico da Fonsagrada. En Galiza estes aparellos seguiron utilizándose no campo ata hai poucos anos.

Fouces, fouciños, podas...
no Museo Liste (Oseira).

Variantes en función da necesidade dunha ferramenta sinxela coñecida desde os inicios da agricultura e que cambiou moi pouco co paso do tempo.

Carro en Xuño (Porto do Son). Cada vez é menos frecuente, pero aínda é posible atopar algún carro polos camiños do país.

O carro do país foi un aparello que non faltaba en ningunha casa labrega por ser básico para o transporte. O carro galego é de estrutura moi primitiva, de dúas rodas que forman un só corpo co eixo móbil, tirado por unha parella de bois ou vacas. A súa orixe remóntase á prehistoria e mantivo a súa estrutura ata a actualidade con poucas variacións.

Aínda que hai moitas variantes ao longo do país, en función, sobre todo, do terreo e dos costumes de cada zona, a estrutura segue unhas pautas comúns. Os carros da montaña son máis lixeiros que os das zonas baixas. Xaquín Lourenzo rexistrou perto de noventa variedades de rodas.

A LINGUA, A LITERATURA

Unha lingua milenaria que xa era vehículo de creación e cultura antes do nacemento das súas linguas irmás.

Ferramenta de expresión para a creación de grandes obras e para a expresión de profundos pensamentos. A pesar de ser expurgada da administración, da escola e da igrexa, de ser atacada e perseguida desde o reinado dos Reis Católicos, seguiu a vivir, a medrar e a enriquecerse como lingua do pobo. Unha lingua cunha enorme riqueza de vocabulario, con numerosas variantes en función das zonas, dos ambientes dos traballos... unha lingua na que se creou unha importante literatura oral e unha literatura escrita que naceu nos primeiros códices medievais, alá polo século XI.

-Ata o século XVI a literatura galego-portuguesa viveu unha época de grande esplendor.

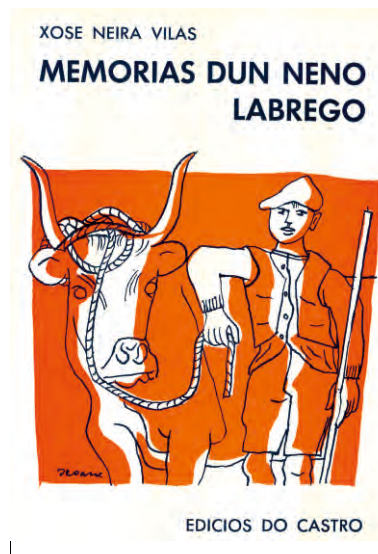
-Entre os séculos XVI e XVIII (Séculos Escuros) apenas hai producións literarias.

-No século XIX comeza a recuperación do prestixio da lingua e á vez do seu uso literario: Rosalía de Castro, Curros Enríquez, Eduardo Pondal...

-No primeiro terzo do século XX créanse as Irmandades da Fala, a Xeración Nós (Castelao, Otero Pedrayo, Vicente Risco...) e o Seminario de Estudos Galegos. Destaca Ramón Cabanillas, alcumado "O poeta da raza". Coa chegada da Guerra Civil e a Ditadura franquista queda relegada case por completo ao exilio. A partir da década de 1950 comeza unha pequena recuperación coa creación da Editorial Galaxia e outros proxectos. Á vez créanse grupos de teatro que van contribuír a espallar as obras literarias polo país. A partir da aprobación da Constitución Española, coa consideración do Idioma galego como cooficial, créase un ambiente máis aberto, aínda que con falta de apoio institucional. A literatura galega rexorde con forza grazas ao esforzo das editoriais, dos grupos culturais e, en especial dos autores e autoras que nos agasallan con obras de calidade en todo tipo de xéneros. Nesta pequena síntese sería imposible nomear a enorme cantidade de escritores e escritoras que dignifican o noso idioma e a nosa cultura e que están sendo traducidos a outras linguas.

Rosalía de Castro (Santiago de Compostela, 1837, Padrón, 1885). A escritora galega máis universal. Unha muller con dobre valor, por poeta e por muller. Cunha obra que trascende o campo da literatura para converterse no símbolo do dereito á existencia dun pobo e dunha lingua. Precursora da poesía cívica, cunha comunión total co pobo galego -especialmente, coas mulleres das clases populares- expresada na súa propia lingua

Memorias dun neno labrego, de Xosé Neira Vilas publicado na Arxentina o 5 de xaneiro de 1961.

O libro máis lido e máis traducido da historia da literatura galega.

Pergamiño Vindel, na exposición do Museo do Mar de Galiza, en Vigo (2017-2018). Escrito a finais do século XIII en letra gótico-francesa, con notación musical. Contén as sete cantigas de amigo de Martin Codax. Recibe o nome do seu descubridor, o bibliotecario Pedro Vindel que o atopou en 1914, servindo de forro a outro libro. Despois de pasar por varias mans, desde 1977 é propiedade da Pierpoint Morgan Library de Nova York.

A MÚSICA TRADICIONAL

Música empregada polo pobo xeralmente vinculada ás festas, tradicións, ritos, traballos e aos saberes populares. Era raro o acontecemento que non servía como escusa para cantar, tocar ou bailar, o que deu lugar á diversidade de xéneros musicais. A música tradicional de Galiza caracterízase polas súas formas (muiñeiras, xotas, maneos, alalás, regueifas, pandeiradas, marchas procesionais...) os seus instrumentos (gaita, pandeireta, pandeiro...) e polas agrupacións (cuartetos de gaitas e percusión, pandeireteiras...).

As primeiras referencias escritas atópanse nos documentos medievais. Consérvanse varios cancioneros pero poucos teñen notación musical (Pergamiño Vindel, coas cantigas de Martin Códax, Pergamiño Sharrer coas cantigas de Don Denís e Cantigas de Santa María de Alfonso X). Algúns instrumentos aparecen representados nos códices e nas igrexas románicas (gaita, organistrum, arpas...).

Ata finais do século XIX a música popular mantívose grazas á tradición oral con panxoliñas, cantos de berce, cantos de cego, cantigas... e a grupos de gaiteiros. Investigadores como Marcial de Adalid, Isidoro Hernández e José Inzenga son algúns dos que estudaron a música galega nese tempo e Perfecto Feijoo, gaiteiro e zanfonista, fundou Aires d'a Terra, coral que realizou a primeira gravación de música galega en 1904. Na primeira metade do século XX destacan os gaiteiros Ricardo Portela e Avelino Cachafeiro (o Gaiteiro de Soutelo).

Durante o franquismo uniformizouse e castelanizouse o “folclore” e nos seus últimos anos comezou de novo a recuperación coa formación de novos grupos e a celebración de festivais (Festival Internacional do mundo Celta en Ortigueira, no 1977). En 1972 créase Fuxan os Ventos e en 1979 Milladoiro, ata o momento o grupo musical galego máis internacional.

A partir de 1980 foron aparecendo moitos grupos, músicos e cantautores de música tradicional ou que a fusionaban con outras músicas como o pop ou o tecno: Lúar na Lubre, A Roda, Na Lúa, Fía na Roca, Treixadura, Carlos Núñez, Budiño, Susana Seivane, Uxía Senlle, Mercedes Peón, Xabier Díaz, Berroguetto, Leilía, Faltriqueira, Donicelas... Destaca o labor da Universidade Popular de Vigo coa creación do Obradoiro de instrumentos tradicionais, dirixido por Antón Corral desde 1983 e o Conservatorio de Música tradicional (1996), dirixido por Rodrigo Romaní que imparte cursos de interpretación musical, construción de instrumentos e tecnoloxías aplicadas á música.

Organistrum
(antecedente da zanfona) no **Pórtico da Gloria** onde aparecen representados varios instrumentos musicais medievais.

Danzantes de Covas (Cambados, 1982). Unha danza de orixe ancestral orixinaria da parroquia de Covas (Meaño) que se baila especialmente nas procesións.

Milladoiro. Un grupo que combina a música tradicional con outra máis elaborada. Ten un amplo repertorio que inclúe bandas sonoras para películas e colaboracións con outros grupos e artistas.

1

2

3

4

1-A **gaita** é o instrumento por excelencia na tradición musical galega. Habitualmente formaba grupos acompañada por instrumentos de percusión que actuaban en festas ou pola rúa.

2-**Zanfona**, instrumento de orixe medieval que se empregou tradicionalmente para acompañar os cantares de cego.

3-**Pandeireta**

4-**Pandeiro**

Outros instrumentos que se empregan na música tradicional son o pito, a requinta, o chifre, o birimbao, o bombo, o tamboril, o charrasco, as tarrañolas, o violín, a arpa e obxectos diversos para acompañar: cunchas, piñas, tixolas, baldes de metal, caixas, botellas de vidro, culleres, sachos, paus...

...MÁIS MÚSICA

A música en Galiza susténtase no talento e na paixón dos e das interpretes e profesionais que os acompañan e, en xeral, ten poucos apoios institucionais. Expressa a identidade á vez que emprega unha linguaxe universal. Evoluciona cos tempos, combinando o tradicional ou popular cos distintos estilos e técnicas da cada época. É unha música viva, plural e divertida, onde a mestizaxe e a fusión de xéneros está a producir creacións moi interesantes.

Ademais dos **grupos de música tradicional ou folk** houbo e hai un bo número de **bandas de música, orquestras, coros, artistas** individuais e **grupos** de distintos estilos (na actualidade máis de 350) dos que destacamos algúns nomes: Sés, Guadi Galego, Davide Salvado, Banda Crebinsky, Talabarte, Narf, Xenreira, Galegoz, Dios Ke Te Crew, Lamatumbá, Ardentía, Os Resentidos, Os Diplomáticos de Monte Alto, Herdeiros da Crus, Siniestro Total...

Moi importante é tamén o elenco de **compositores** de música popular e clásica dun grande nivel. A Asociación Galega de Compositores conta con corenta autores. Citamos algúns exemplos antigos e actuais: Marcial de Adalid, Pascual Veiga, Xosé Baldomir, Reveriano Soutullo, Carlos López García-Picos, José Castro González (Chané), Jesús Bal y Gay, Rogelio Groba, Karolis Bivienis, Eduardo Soutullo...

Nos últimos anos artistas e profesionais de Galiza estiveron presentes en máis de 50 países dos cinco continentes en concertos, feiras, encontros profesionais...

A **Orquestra Sinfónica de Galiza (OSG)** foi creada en 1992 polo Concello da Coruña. Ten a súa sede no Pazo da Ópera

Aí ven o maio (1975) de Luís Emilio Batallán, o disco máis vendido, con case medio millón de copias.

Voces Ceibes foi un colectivo musical que tiña como obxectivo cantar unicamente en galego e a canción social. Existiu entre 1968 e 1974, nos anos finais da ditadura franquista. Estivo formado por Benedicto, Xavier, Xerardo Moscoso, Vicente Aranga, Margarida Valderrama, Alfredo Conde, Miro Casabella, Xaime Barreiro, Tino Álvarez, Suso Baamonde e Bibiano.

Agoraphobia un grupo formado só por mulleres. Os concertos de pop rock son os preferidos do público galego, con máis de 625.000 asistentes.

Certame galego de Bandas de Música Populares. A Federación Galega de Bandas de música agrupa a 92 bandas e 7.000 intérpretes. A bandas tiveron e teñen un importante papel na formación musical.

Martina Miser

SonDeSeu é a primeira orquestra de música folk e tradicional de Galiza. Considerada como unha das primeiras de Europa. Está formada por 53 persoas e dirixida por Rodrigo Romani. Conta con gaitas, percusión, zanfónas, violíns, requintas, frautas de madeira, arpas, corda pulsada e canto. Interpretan temas da tradición oral da música popular de Galiza, arranxados especialmente por eles.

PINTURA E ESCULTURA

Ata os séculos XIX e XX a arte era case exclusiva da igrexa e da nobreza, pero a partir desas datas comezou a formar parte da vida do común. Os e as artistas trataban temas máis variados, facíanse exposición e as persoas da burguesía adquirían obra. A pintura e a escultura desenvólvense con liberdade.

As distintas xeracións de artistas galegos combinan, en diferente grao, o seguimento dos movementos e estilos internacionais co desenvolvemento dunha estética propia do país en consonancia coas inquietudes sociais e políticas de cada momento.

No século XIX destaca unha xeración de pintores e escultores que buscan unha arte baseada no feito diferencial galego, de tipo costumista (pintores como Soutomaior, Modesto Brocos, Arturo Souto, Lloréns, Elvira Santiso... e escultores como Juan Sanmartín, Isidoro Brocos...).

A comezos do século XX e ata a Guerra Civil novas xeracións de artistas buscan unha arte baseada na propia identidade, que plasme a realidade dentro dunha liña de investigación e de renovación plástica. O artista que encetou esta tarefa primordial para a arte galega foi Castelao que empregou a pintura, o debuxo e as viñetas para chamar a atención sobre a realidade galega. Con el virán Maside, Colmeiro, Seoane, Laxeiro, Maruxa Mallo, na pintura; e Asorey, Bonome... na escultura.

Hai que esperar aos últimos anos da ditadura para que as artes vivan un novo rexurdimento con multiplicidade de tendencias que abranguen desde o figurativo ao abstracto en todas as formas de expresión... e aquí a lista sería moi longa.

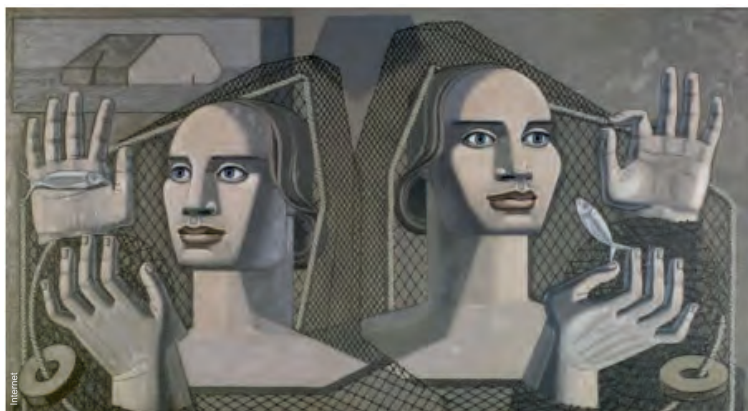

Monumento a Curros Enríquez (A Coruña) de Francisco Asorey (Cambados, 1889, Santiago de Compostela, 1961). Considerado un dos escultores máis relevantes do país.

Obra de Luís Seoane na Fundación (A Coruña)
Luís Seoane (Buenos Aires, 1910; A Coruña, 1979). Pintor gravador, escritor... Foi máis que un artista; foi un activista social e político en Galiza e no desterro. Con Isaac Díaz Pardo fundou o Laboratorio de Formas, base do actual Sargadelos e de Edicións do Castro, co obxecto de recuperar a memoria histórica de Galiza.

Mensaxe do mar, de Maruxa Mallo (Ana María Gómez González, Viveiro, 1902; Madrid, 1995). Pintora de orixe galega de categoría internacional que tivo que exiliarse durante a Ditadura e desenvolveu moito do seu traballo en América.

Sansón (1983) de **Francisco Leiro** (Cambados 1957).

Atlántica. Un colectivo impulsado na década de 1980 por artistas como Antón Patiño, Menchu Lamas, Francisco Leiro, Antón Lamazares, Manuel Moldes... É un referente na arte contemporánea e marcou un punto de inflexión que rompeu con 40 anos de illamento da arte galega.

AUDIOVISUAL, CINEMA...

Sen ser una potencia, Galiza conta cun importante audiovisual que naceu a finais do século XIX cando José Sellier filmou *Orzán* e *Entierro del General Sanchez Bregua*.

No 1916 Xosé Gil rodou o primeiro filme galego de ficción *Miss Ledyia* e xa na década de 1930 naceron produtoras de documentais e noticias e comezaron a súa carreira os directores Carlos Velo e José Suarez.

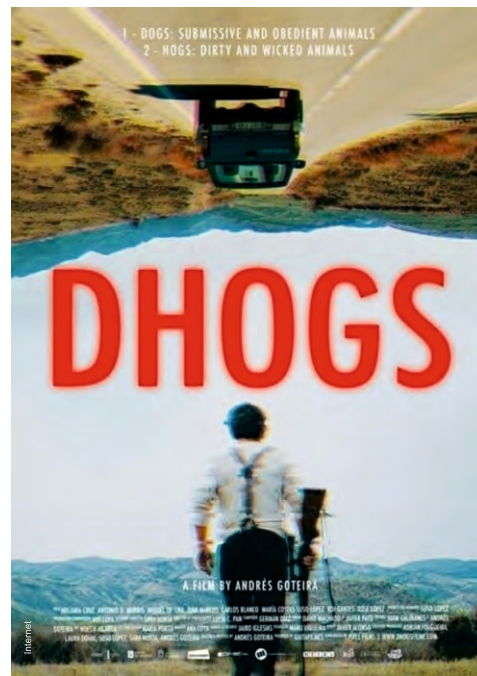
A guerra e a ditadura levaron o audiovisual ao exilio, onde se filmaban algúns documentais, e aquí só quedou algún empresario de orixe galega (Cesáreo Gonzalez e a súa Suevia Films), o director Ramón Torrado e o actor Fernando Rey entre os máis destacados.

A partir de 1975 vólvese facer cine verdadeiramente galego e en galego e nos oitenta, coa aparición do vídeo, aumentan as filmacións. No 1984 Chano Piñeiro dirixe *Mamasunción* e uns anos despois *Sempre Xonxa*, dúas longametraxes. A partir de aquí o número comezou a medrar. Cada ano aparecen novas producións, entre 12 e 15, con destino á emisión en salas ou na televisión.

No 1985 comezan as emisións da **Televisión de Galiza** que abren unha vía de desenvolvemento empresarial e laboral para o sector audiovisual no campo da dobraxe e da creación, maiormente de series de ficción. Delas xurdiron moitos actores e actrices como Luís Tosar, o actor galego de máis renome na actualidade, premiado con 3 Goyas, María Castro, Cristina Castaño,... Neste período tamén naceron o **Centro Galego de Artes da Imaxe** e a **Escola de Imaxe e Son da Coruña** orientados á formación de futuros actores e técnicos. No 2002 créase a **Academia Galega do Audiovisual**, para fomentar o desenvolvemento das artes e das ciencias relacionadas co seu medio; esta organiza os **Premios do Audiovisual Galego, Mestre Mateo**, para fortificar e dar a coñecer os actores, as actrices e as producións do país, e xa vai pola súa XVI edición

Ao igual que o censo de actores, medrou o de realizadores que conta con xente moza e de futuro como Juan Galiñanes, Alejandro Marzoa, Chema Montero, Olivier Laxe, Lois Patiño...

Tamén tivo un importante papel a **animación** que, a través das produtoras Dygra e Filmax, realizou varias creacións de éxito que a situaron entre as punteiras de Europa.

Dhogs, película de Andrés Goteira, acadou 13 Premios Mestre Mateo en 2018, o que a converte na produción con máis galardóns da historia da Academia Galega do Audiovisual.

Mareas vivas foi a serie con maior éxito da TVG. Creada por Antón Reixa e emitida entre os anos 1999 e 2003, supuxo unha promoción importante para moitos dos seus actores e actrices.

O bosque animado é unha película de animación estreada en 2001 baseada na novela de Wenceslao Fernández Flórez, producida por Dygra Films e dirixida por Ángel de la Cruz e Manolo Gómez.

Foi a primeira película en 3D realizada en Europa. Tardouse catro anos en facela e traballaron nela máis de 400 persoas. Gañou numerosos premios: Mellor filme de animación e mellor canción no Goya de 2002; mellor longametraxe de animación no *Chicago International Children's Film Festival*, en 2002; sete galardóns Chano Piñeiro (actualmente Mestre Mateo) da Academia Galega do Audiovisual, en 2002...

O CAMIÑO DE SANTIAGO

É un dos elementos que contribuíu a poñer a Galiza no mapa de Europa e do Mundo e que atrae un grande número de visitantes que por distintas razóns percorren os diversos camiños que levan ata Santiago de Compostela ou que rematan en Fisterra. Facer o Camiño ten, ademais da motivación relixiosa ou espiritual, un grande interese cultural e turístico, así como de reto deportivo.

Desde o descubrimento da tumba do Apóstolo Santiago no lugar do Libredón, en Compostela, no século IX (durante o reinado de Alfonso XII), o Camiño de Santiago converteuse na máis importante ruta de peregrinación da Europa medieval. O paso das numerosas persoas que peregrinaban a Compostela desde todos os países europeos, serviu como punto de partida de todo un desenvolvemento artístico, social e económico do que foron quedando mostras en todo o percorrido: igrexas, hospitais, núcleos de poboación, pontes... Na actualidade segue a ser un lugar de peregrinación importante, o terceiro da cristiandade, por detrás de Roma e Xerusalén (en 2016 recibiu 278.041 visitantes de 146 nacionalidades).

Hai moitos Camiños para chegar a Santiago, os máis importantes son o Francés, A Vía da Prata, o Portugués, o Inglés... que en moitos casos se complementa co camiño de Fisterra-Muxía. O Camiño Francés e as rutas francesas do Camiño foron declarados pola UNESCO Patrimonio da Humanidade en 1993 e 1998 respectivamente.

Ponte de Leboreiro sobre o río Seco (Melide).
Andando o camiño pódense atopar unha grande variedade de monumentos naturais, etnográficos e artísticos.

Interior da igrexa de Santa María do Cebreiro.
Foi fundada polo Conde de Aurillac e inicialmente formaba parte dun mosteiro. É de estilo prerrománico (século IX). O Cebreiro é un fito no Camiño de Santiago, pola súa situación e polas lendas relacionadas cos miragres.

Fisterra, remate do camiño cara ao occidente, fin de ruta de moitos peregrinos, e inicio do camiño da maxia, da ilusión e dos soños. Fisterra ten un significado especial para moitas persoas, e parece ser que o tivo desde tempos remotos, pois innumerables documentos e relatos falan da busca do fin da terra e do lugar no que se rendía culto ao sol, localizado segundo moitos na Ara Solis, no monte Facho.

Praza do Obradoiro e Hospital Real de Santiago de Compostela.

A praza do Obradoiro é o punto de encontro dos milleiros de persoas que se achegan a Santiago de Compostela.

O Hospital Real, coñecido hoxe como Hostal dos Reis Católicos foi construído entre 1501 e 1511 para dar acollida ás persoas que facían o Camiño e precisaban de auxilio médico. É unha das poucas mostras de estilo gótico plateresco de Galiza.

O XANTAR

Produtos variados de alta calidade, con preparación sinxela, que practicamente se limita a darlles o punto correcto de cocción e a engadirllles un mollo.

Loureiro, allo, aceite e pemento son abondo para arrombar pratos de produtos do mar e da terra de indubidable calidade: caldeiradas, polbo, carne ao caldeiro, raxo, zorza, chourizos, richada...

Ovos, manteiga ou tona, fariña e leite son os ingredientes básicos das sobremesas: bicas, tortas, filloas,...

Pero tamén contamos con cociñeiros e cociñeiras innovadores e de prestixio avalados por recoñecementos internacionais.

Empanada representada nun capitel medieval do pazo de Xelmírez (Santiago de Compostela).

Do porco aprovéitase todo.

O porco é o animal emblemático, alimento estrela e orixe de produtos de moito aprezo. Era a achega e reserva de carne e graxa que mantiña as familias durante o ano. Consúmese en fresco ou consérvase conxelado, salgado (costelas, touciño, lacóns, cachucha...), curado (xamóns) e embutido (chourizos de distintas clases, androlla, botelo, morcilla...). Tamén se aproveita o sangue, co que se fan morcillas, tortas e filloas; o unto e a graxa, e os restos que quedan de derretela, os roxóns, que se consumen sós, prensados ou en tortas.

Algúns pratos da cociña galega

Praza de Abastos de Pontevedra

Nas prazas e mercados de proximidade atópanse dúcias de peixes e mariscos entre os que están eses tan nosos que polas súas características (fraxilidade, delicadeza...) non se venden fóra; e froitas, verduras e hortalizas de tempada, colleitadas no seu punto de sazón e sen pasaren por procesos de maduración forzada nin por longas estancias en cámaras frigoríficas.

CELEBRACIÓNS TRADICIONAIS

Teñen a súa orixe na protohistoria e case todas están relacionadas cos cambios na natureza e co culto aos mortos. Celebran o remate do inverno (entroido), a plenitude da primavera (os maios), o solsticio de verán (San Xoán), as festas das colleitas (magosto, rapa das bestas...) e o solsticio de inverno (Nadal). Moitas destas celebracións pasaron por épocas difíciles e, na actualidade, están a ser revitalizadas por asociacións e colectivos, polo seu interese etnográfico, festivo e turístico.

A máis estendida, con características máis arraigadas e con máis variantes é o **Entroido**, que a pesar de estar prohibido durante a ditadura franquista, mantivo a tradición. As festas de Entroido máis destacadas son as do sudeste de Ourense (Laza, Xinzo de Limia, Verín, Vilariño de Conso, Viana do Bolo, Manzaneda...), A Ulla, Salcedo, Vilaboa, O Carballiño, Mazaricos...

As **rapas das bestas** teñen lugar en case todos os montes galegos onde se cría gando en liberdade. É un costume que ten a súa orixe en tempos moi antigos e que na actualidade se converteu tamén nunha atracción turística. Algunhas rapas das bestas, como a de Sabucedo, congregan a milleiros de persoas durante varios días e ten consideración de Festa de Interese Turístico Internacional.

Mázcara no folión de Buxán (O Bolo)

Asando castañas para un magosto popular.

Celebración do **San Xoán** nas praias da Coruña.

Rapa das bestas de Sabucedo.

A loita cargada de emoción e dificultade, con estampas de forza espectacular. A grea, a mestura de corpos e cores, apretados, encerrados e sorprendidos, que se moven nerviosos como un só, en sentido contrario aos movementos dos aloitadores -mozos e mozas-, rexos, áxiles, ousados, con gañas de facer ben e rapidamente o traballo do que son co-protagonistas.

PAÍS DE FESTAS

Galiza ten 3.772 parroquias e todas elas celebran, polo menos, a festa do seu santo patrón, e algunhas, sobre todo as de localidades máis grandes, teñen a maiores outras devocións ou celebracións por barrios ou confrarías... polo que, contando polo baixo, no país celébranse máis de 5.000 festas relixiosas. Pero tamén somos campións celebrando festas de calquera caste: tradicionais, de exaltación, festivas e, como non podía ser menos, gastronómicas.

Témoslles festas a 27 peixes (de mar e de río) e mariscos; a 12 clases de cultivos, froitas e hortalizas; a case una ducia de pratos elaborados, varias aos pinchos e ás tapas e a cinco clases de sobremesas; a catro clases de bebidas; e 25 festas ás carnes (9 á de varios animais e á caza e o resto á do porco -enteiro ou a alguna das súas partes ou preparacións feitas con elas-); e aínda hai festas dos ovos, do mel, do queixo e do requeixo, do aceite e do pan... en total unhas 400 celebracións das que as máis numerosas son as que se fan en honra da carne do porco (unhas cincuenta) seguidas das do viño (30) e das dos callos (20).

Romeria Viquinga (Catoira)

Celébrase no primeiro fin de semana de agosto desde 1960. Declarada Festa de Interese Turístico Internacional.

Festa do Marisco

Celébrase no Grove desde 1963 no mes de outubro.

Feira Franca (Pontevedra)

Corría o ano 1467 cando o rei Henrique IV de Castela lle outorgou a Pontevedra, daquela a principal vila de Galiza, o privilexio para instaurar un mercado libre de impostos dun mes de duración, quince días antes e outros quince despois do 24 de agosto, festividade de San Bartolomeu. Co fin de lembrar aquela concesión, o ano 2000 o concello de Pontevedra decidiu recrear un mercado medieval na Praza da Ferraría.

Por todo o país celébranse moitas festas relacionadas coa historia. En **Ribadavia** celébrase desde 1989.

Martina Miser

Festa do viño Albariño

Celébrase en Cambados a primeira fin de semana de Agosto.

É a máis antiga do seu tipo en Galiza (vai pola 55 edición) e está declarada de Interese Turístico Nacional.

DEPORTES

Galiza tamén é una potencia deportiva con 224.570 licenzas, 4.750 clubs, e 385 deportistas de alto nivel; con equipos de homes e de mulleres que, aínda que a meirande parte gozaron de tempos mellores, compiten nas primeiras categorías do estado.

-Temos **ciclistas** gañadores da Volta a España (os irmáns Rodríguez - Delio no 1945 e Emilio no 1950, ano no que tamén foi segundo Manuel- e Álvaro Pino no 1986) e do Tour de Francia (Óscar Pereiro no 2006) e a campioa de Europa de BTT de 2017 Teresa Barreiro.

-Máis de cincuenta **futbolistas** militando nas primeiras categorías, futbolistas femininas como Verónica Boquete, internacional con España e xogadora destacada en varios equipos europeos e estadounidenses; e o único futbolista nacido en España gañador do balón de ouro, Luís Suárez, conquistouno no ano 1960, foi segundo no 1961 e no 1964 (no que foi terceiro Amancio Amaro, tamén da Coruña) e terceiro no 1965.

-Gañadores **olímpicos e paralímpicos** a nivel individual ou formando parte de equipos: Chano Rodríguez, nadador paralímpico, é o deportista con máis medallas (16), delas 8 de ouro, en cinco citas olímpicas; ao que segue David Cal con cinco medallas olímpicas en piragüismo

-**Atletas** de categoría recoñecida: do pasado, como Carlos Pérez e Javier Álvarez Salgado, corredores de longas distancias; do pasado recente, como Julia Vaquero, sete veces campioa estatal de campo a través, dous subcampionatos europeos e varios postos distinguidos en mundiais, cun record de 3000 m aínda en vigor desde o ano 1996; e Alejandro Gómez, campión do estado de cross os anos 1989 e 1995, seis veces campión dos 10.000 m entre os anos 1989 e 1996, campión de medio maratón en 1992 e 2003, e máis de 40 veces internacional con recoñecementos europeos e mundiais; do presente, onde destacan os triatletas -Iván Raña subcampión de Europa o ano 2001 e campión nos anos 2002 e 2003, e campión do mundo no ano 2002 e segundo 2003 e 2004; e Javier Gómez Noya, que entre os anos 2007 e 2017, foi campión do mundo en 5 ocasións, 4 veces segundo e 2 terceiro ademais de acadar a medalla de prata nos xogos olímpicos de Londres-; e de futuro, como Ana Peleteiro, gañadora do bronce en triple salto no campionato do mundo de atletismo baixo teito, deste ano 2018.

-**Alpinistas** que acadaron o cume do monte máis alto: Jerónimo López, en 1988; Ramón Blanco (1993), Jesús Martínez Novas (1996) e Chus Lago (1999) que o fixo sen oxíxeno e sen equipo de apoio, acompañada só por un sherpa.

Non queremos deixar sen mención a outros e outras deportistas en competicións de primeiro nivel nas que conseguiron medallas ou outras distincións, aos medallistas olímpicos e paralímpicos en piragüismo, vela, fútbol, hoquei, balonmán, baloncesto, natación, tiro... que o pouco espazo impide recoñecer neste traballo.

O equipo máis premiado é o **Liceo Hockey Club da Coruña** que foi múltiple campión de liga, e varias veces campión de Europa e campión intercontinental; e no deporte feminino o **club de baloncesto do Celta** que foi 2 veces campión da liga, 5 veces campión da copa da Raíña e 4 veces subcampión; e o **club de balommán Atlético Guardés**, campión da liga o ano 2017.

Deportistas incombustibles como **Manuel Rosales** (na imaxe) atleta veterano, varias veces gañador da maratón de Nova York e de varios títulos europeos e mundiais na súa categoría de idade, que con máis de 80 anos segue a colleitar distincións en carreiras de fondo; **Loli García**, con licenza federativa durante 52 anos; e **Teresa Portela** piragüista que participou en cinco xogos olímpicos e conseguiu 17 medallas en campionatos europeos e 14 medallas en campionatos mundiais.

Javier Gómez Noya, considerado o mellor deportista galego de todos os tempos.

Chus Lago, a galega que subiu ao Everest

MOVEMENTOS SOCIAIS

Un país de primeira na solidariedade, na acollida e no traballo. A cantidade de problemas sufridos ao longo da historia (reprimida e negada, privada da representación en Cortes durante moitos anos) crearon unha sociedade loitadora, participativa e colaboradora afeita aos traballos comunais e colectivos; reivindicadora dos seus dereitos, do que temos e damos múltiples exemplos:

- Protestas agrarias, redencións dos foros
- Xove nuclear: contra a inslación dunha central nuclear en Xove.
- Foa Atlántica: contras os verquidos de residuos radioactivos.
- Contra o abuso e a privatización de áreas costeiras: Baldaio, Cambados...
- Contra as expropiacións de terreos para facer encoros, explotacións mineiras: Castrelo de Miño, As Encrobas, Corcoesto, Touro...
- Cotas pesqueiras e leiteiras que reducían as capturas e a capacidade de produción
- Loita obreira e estudantil
- Nunca Mais: a raíz do afundimento do petroleiro Prestige e a súa mala xestión polo goberno.
- Voluntariado do monte: a partir das graves vagas de incendios, sobre todo en 2006 e 2017.
- Ecoloxismo: vixilancia e limpeza dos ríos, das praias...

Imaxe do Album Nós de Castelao

A principios do século XX o rural de Galiza viviu un auténtico despertar grazas ao labor das sociedades agrarias, que traballaron pola modernización do campo e en favor das persoas que o traballaban, o que pasaba, necesariamente, pola loita contra os foros e o caciquismo. Moitas protestas foron duramente reprimidas e algunhas acabaron con mortos

Veciñas e veciños pelexando contra o lume

Manifestación da plataforma Nunca Máis en Santiago de Compostela o 1 de decembro de 2002.

As praias negras de chapapote cubríronse durante meses de **voluntariado branco** que traballou arreo para recuperalas.

O afundimento do Prestige e a súa mala xestión deu lugar ao nacemento da plataforma cidadá **Nunca Máis**, que canalizou o traballo e as protestas polo sucedido. Tamén reclamou a posta en marcha de mecanismos de prevención que impedisén que feitos coma este se volvan repetir no futuro. En 2006 e 2017 reactivouse para facer fronte á vaga de incendios forestais que afectaban ao país.

ÍNDICE

O PAÍS	8	TRANSFORMACIÓN DOS RECURSOS	104
A NATUREZA, O TERRITORIO	10	As actividades artesanais	104
A costa	12	A industria e a tecnoloxía	106
Cantís e rochedos	14	Muíños	108
Areais	16	Industria das rochas e minerais	110
As rías	18	Industrias do agro, do monte e do mar	112
A montaña	20	Automóbil, naval, téxtil, telecomunicacións, electrónica...	114
As manifestacións das forzas tectónicas	22	Innovación, inventos...	116
O traballo dos axentes meteorolóxicos	24	A OCUPACIÓN DO TERRITORIO.	118
Rochas e minerais	26	A paisaxe humanizada	118
Penas, cons, penedos...	28	Construcións. A casa	120
Os ríos	30	Construcións no agro	122
Fervenzas	32	Os hórreos	124
Lagoas	34	As construcións na costa	126
Augas termais e medicinais	36	Os Faros	128
Os ecosistemas	38	Construcións nos ríos	130
Ecosistemas mariños e costeiros	40	Portos, pasos, pontellas, pontillóns e pontes	132
A montaña	42	As cidades	134
As correntes de auga	44	Santiago de Compostela, cidade en pedra	136
Os humidaís	46	HISTORIA, ARTE, TRADICIÓN	138
As turbeiras ou tremoais	48	Mámoas, dolmens, petróglifos	140
As fragas e bosques	50	A cultura castrexa	142
AS ESPECIES	52	A época romana	144
As plantas	54	Castelos e torres	146
Bríons e fentos	56	Igrexas, mosteiros e outras construcións.	148
As árbores	58	Prerrománico	148
As camelias	60	Románico	150
As algas	62	A xoia do románico galego	152
Os fungos	64	Gótico	154
Os animais	66	Barroco	156
Invertebrados	68	Do barroco á actualidade	158
Razas autóctonas	70	Cemiterios	160
Natureza cambiante.	72	Cruces de pedra	162
A luz, o ceo	72	Embarcacións tradicionais	164
Primavera	74	Patrimonio do agro	166
Verán	76	A lingua, a literatura	168
Outono	78	A música tradicional	170
Inverno	80	Máis música...	172
O que descobre a marea	82	Pintura, escultura	174
OS RECURSOS	84	Audiovisual, cinema...	176
Os recursos minerais	86	O camiño de Santiago	178
Os recursos enerxéticos	88	O xantar	180
A agricultura	90	Celebracións tradicionais	182
A gandaría	92	País de festas	184
O monte	94	Deportes	186
Produtos galegos de calidade	96	Movementos sociais	188
O Mar. A pesca.	98		
O marisqueo	100		
Acuicultura	102		

Saúdan o día as gaivotas e o mar ergue a súa arela sen nome en cumes de espuma branca...

Con estas palabras comeza “Anagnórise” a obra máis lida de **María Victoria Moreno** (Valencia de Alcántara-Cáceres, 1939; Pontevedra, 2005), unha muller que, sen ter raíces do país, arraigou nel, floreceu vizosa e produciu, para nós e para o mundo, froitos que contribúen a facer de Galiza un país de primeira.

“A miña relación con Galiza e a miña opción pola súa lingua é simplemente unha historia de amor”

En recoñecemento dedícaselle este ano 2018 o **Día das Letras Galegas**.

Probabelmente serán moitas as persoas que se pregunten como se pode ceder de xeito totalmente altruísta unha publicación da calidade e dimensión da que tedes nas mans. Quen se faga esa pregunta é porque non coñece ás persoas autoras da obra.

Adela Leiro e Mon Daporta, dúas persoas excepcionais, de non existiren habería que inventalas. Poderíamos dicir que son esforzo, xenerosidade, paixón, coñecemento, entrega e diríamos ben, mais sobre todo son coherencia e compromiso con Galiza e as súas xentes.

Son unha mestra e un mestre de Cambados, que levan toda a súa vida dedicándose a ensinar e aprender, e o que é máis importante a compartir e difundir.

A consciencia de ter un país de primeira, mais necesitado de unha maior autoestima, coñecemento, e recoñecemento, levounos a comprometerse nun labor de rescate da invisibilización cotiá do noso; desde os aparellos e artes de pesca, aos cruceiros, as telleiras, os oficios, a paisaxe...; desde o patrimonio construído ao patrimonio paisaxístico para facilitarnos o recoñecérmonos na nosa contorna e no noso propio país.

Froito do seu labor como docentes, ademais das xeracións de nenos e nenas de Cambados que pasaron polas súas aulas, é a pegada que deixou a Asociación de Ensinantes do Salnés-Candea en centos de mestres e mestras que teñen participado nas súas múltiples actividades ao longo de varias décadas.

Froito do seu compromiso foron os anos de colaboración coa editorial A Nosa Terra, unha colaboración da que saíron varias decenas de volumes que nos permitiron descubrir xoias naturais e paisaxísticas e múltiples rutas cara lugares descoñecidos que son parte de Galiza.

Froito dos milleiros de quilómetros percorridos é a posibilidade que nos ofrecen cada semana, desde as páxinas do Semanario Sermos Galiza, de visitar unha parte da nosa xeografía.

Froito da confianza nun futuro máis xusto é o seu amor polo medio natural, o seu activismo ecoloxista e o seu traballo político na construción de ferramentas que permitan termos unha Galiza de seu.

Teñen percorrido Galiza, subindo penedos, baixando cantís, vadeando ríos, descubrindo pincheiras, case sempre acompañados dunha samoiedo, Xea, para tirar mostra gráfica de cada recuncho, de moitos deles en estacións distintas e desde distintas perspectivas, para logo ofrecérolas xenerosamente e mostrarnos o camiño para a ir á súa procura.

Poucas persoas como Adela e Mon son capaces de facer un exercicio de xenerosidade como o deles, unha xenerosidade que agora poñen nas mans de AME.

Estas dúas persoas son as autoras desta magnífica obra.

Martina Miser

